

XII·ÉVFOLYAM·
1922

Junius—Julius
MEGJELENIK
MINDEN·HÓ·
KÖZEPÉN·

ALULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ·IRODALMI·MŰVÉSZETI·TÁR·
SADALMI·ÉS·KRITIKAI·FOLYÓIRAT·

AZ·OMHKE·KULTURBIZOTTSÁGA·KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL·SZERKESTTI

és·DR·PATAI·JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Kompert Lipót. Centennáriumi beszéd. (Mondotta Löw Immánuel)	203	Grünwald Lipót: Jaszele Tégláser	217
Felébred egy nyelv. (A Mult és Jövő pozsonyi kultúrestjén felolvasta dr. Tomaschoff Bertalanné)	206	Kiss József hátrahagyott verseiből: Tea	220
Székely Nándor: Róna József műtermében	207	Bródy László: Selyemkötél (Vers)	220
Telekes Béla: Juda Halévi verse	209	Kóbor Noémi: Jeruzsálem pusztulása	221
Kóbor Tamás: Apám meghal	210	Dávid király 128. zsoltára	230
Dr. Fürst Aladár: „Kismarton kövei”	213	Patai Edith: Jeremiás siralmai	230
		Dr. Lichtner Jenő: Terjesszük a tudást	231
		Dr. Heller Bernát: Frazer a Szentírásról	232
		Vajda Ferenc: Meyer Simon születésnapja	232

KRÓNKA ÉS SZEMLE.

Olvasóinkhoz	233	B. F.; Klein Ella	235
Kiss Arnold új verseskönyve	233	Faragó László: Révész Béla: Ady	236
Patai József: Egy zsidó dráma útja (Dinah. Zsidó dráma 3 felvonásban, előjátékkal. Irta Reiner Imre)	234	Sz.: A Mult és Jövő kultúrestjei a Felvidéken	236

ILLUSZTRÁCIÓK.

Róna József: Saul és Dávid. (Műmelléklet)	201	A kismartoni régi temető részlete	215
— — József és Putifárné	204	Sírkő a kismartoni régi temetőben	215
— — Ádám és Éva	205	Sírkő a kismartoni régi temetőben	216
Róna József arcképe	206	Belsacar, Babylonia királya. (Régi metszet dr. Lederer Sándor gyűjteményéből)	218
— — Debóra	207	Ptolemeus Jannai király. (Régi metszet dr. Lederer Sándor gyűjteményéből)	219
— — Judit Holofernes fejével	208	Mayerbeer ifjúkori arcképe	220
— — A kis türelmetlen. (Dr. Schiff Jenő (Orosháza) gyűjteményéből)	209	Kóbor Noémi arcképe	221
A Wolf-család ősháza a kismartoni Zsidó-utcában	210	A nyugati falnál Jeruzsálemben	224
Az Austerlitz-család ősháza a kismartoni Zsidó-utcában	211	Romok Palesztinában	225
Feljázat a Güns-féle alapítványi házban (ma a kismartoni elemi iskola otthona)	212	Hirneves zsidó zeneszerzők (Sulzer, Halevy, Bizet) arcképei	227
Sírkövek a kismartoni régi temetőben	213	Részlet a kismartoni ghettóból	231
A Wertheimer-féle alapítványi ház	214	Dr. Kiss Arnold	233
Sírkő a kismartoni régi temetőben	214	Reiner Imre, a „Dinah” szerzője	234
		Klein Ella, zongoraművész	235

SZÖLLŐSI ÉS KÁLMÁN
ÁRUHÁZÁBAN
BUDAPEST, IV., HAJÓ-UTCA 16.
(Sütő-utca sarok.)

Selyem- és szövet-

különlegességek feltűnő olcsó árban.

RÓNA JOZSEF: SAUL ES DAVID.

JOSEF RÓNA: SAUL UND DAVID.

JOSEPH RÓNA: SAUL ET DAVID.

Beilage des Mult és Jövő

A „Mult és Jövő” 1922. június—júliusi műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT MEGJELENIK MINDEN HÓ KÖZEPÉN.

ELŐFIZETÉSI DIJ EGÉSZ ÉVRE: 600 KOR. SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14. SZÁM.

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

* XII. ÉVF., 1922. JÚNIUS - JÚLIUS.

KOMPERT LIPÓT. *Centennáriumi beszéd.* Mondotta: LÖW IMMANUEL.

MÜNCHENGRÄTZ 1822. V. 15. — BÉCS 1886. XI. 23.

s szólott Bóáz Rúthoz: hallod-e lányom, ne menj kalászt szedegetni más szántóra s el ne is távolodjál innen, itt pedig tarts leányzóimmal.¹

A nő lelke költői lélek s a költő lelke női lélek. Gyengéd női lélek volt Kompert Lipót meseszöví lelke. Lelkének vágya vezette Júda mezejére és az ősi génusz szólott hozzá Bóáz szavával: ne menj kalászt szedegetni idegen szántóra. Ősi talajban gyökerezett s a cseh zsidóutca naplementének költője volt.

Tizennyolc éves korában vándor poétaság rajongása a magyar pusztá felé vonzotta. Bejárta a mi Alföldünket. Három hónapot — most 82 éve — itt töltött Szegeden. De jó szelleme elriasztá a vándorélettől. Irogatni kezdett, elsőben a magyar föld benyomásairól. Keresztülment a hirlapírás iskoláján. A tollforgatás könnyedségét s a termelés könnyűségét ott sajátította el. De mindig visszatért költői hivatásához.

Tapogatózva indult az ifjú a költészet mezején. A csehek történetében, a huszíták körül kereste verselés tárgyát, mint csehnémet kortársainak némelyike. Fiatal éveiben a költészet neki valami oly időn és téren túli volt, hogy a közel jelenből, a mindennaplóból eszményítő hatást meríteni nem tudott.

Ő maga beszéli el, hogyan fogant meg lelkében a ghettó költészete. A cseh földről ideszakadt diák a pozsonyi lyceumot látogatta. Otthonától elszakadva, megszakadt eleven összefüggése övéivel. Hosszúréten voltam, úgymond, 1843-ban Andrásyék házánál, Andrásy Dénes nevelője. Mérföldekre nem volt arra hitfelem és egy évnél tovább nem is találkoztam közülük eggyel sem. Egyszerre csak ez a körülmény vá-

ratlanul tudatossá vált bennem és különös, ellenállhatatlan, vágyakozó hangulatot váltott ki lelkemből.

A ghettó oly távolbamerültnek, múltbasülyedtnek, nyomtalan eltűntnek rémlett, hogy eszményé finomult, költői távlatú dícsfényben ragyogott. Meséi ébredtek gyermekkori emlékeimnek s közreadtam őket L. A. Franklnak, a költőnek lapjában. A szerkesztő folytatásra serkentett. Csodálkoztam, mert olvasóközönsége jórészt nem a mieink közül toborzódott. Erre pozsonyi visszaemlékezéseim közül írtam meg kettőt. Egyik a francia megszállás idején, 1809-ben, ott játszó „második Judit”, a hagyomány nyomán híven leírva; a másik az Alt Bábele, szabadabban alakítva. De megtartott jóideig, míg szülőföldem zsidóutcajének emlékei ébredtek és formába kívánkoztak. Így írtam meg első három prágai ghettótárgyamat. Velük 1848 márciusának izgalmas napjaiban teljessé vált váratlan sikerű első kötetem.

Megtalálta evvel költői hivatásának terét. Igaznak bizonyult rajta is, hogy „a tárgy igazi költői avatását amaz összhangban találja, amelyben a költő érzésvilágával áll.”² Ebből az összhangból kelt meseszöví leleményessége, egymás ellen zúdított érzések, drámai hatások kiaknázása, megnyilvánuló megértő és megértető készsége.

Gyermetegen szűkkörű és korlátolt volt a zsidóutca élete. Közfelfogás és rosszindulatú törvény kirekesztette lakóit a pályák javából, apró üzérkedésre szorította őket. Még szellemi téren is nehéz volt nekik ősi irodalmuk körén túl előrehatolni, de azért Schiller költészetének sehol áhíthatosabb megértése nem találkozott, mint

¹ Rút 2, 8.

² Beöthy, Szinműírók és színészek 274.

az „utcában“. Ezt az utcát ecsetelte ő szerető őszinteséggel, enyhén, melengetően, rikitó színészség nélkül. Találónan írja le — hiszen benne nevelkedett — bensőségét, családi meghittségét, lelki gyöngédségét, „azt az egész érő zsidó szívet“, amely benne is dobogott, a zsidó népléleknek azt a mélységét, amely az ő poétakeblét is mélyíté.

Mikor megismerkedtem vele, kissé hajlott alakká vált már. Bécsi gyülekezetünk elüljárója volt. Finom, fajunkszabású arcába méla szenvedés nyoma vésődött, szeméből jóindulat sugárzott. Megülte arcát a ghetto bánata.

Első kísérleteitől fogva az utca hangulata varázserővel vonzotta. Gyermekkori kitörülhetetlen benyomások nyomán szötte megkapó meséit, formálta élesvonalú alakjait, ecsetelte szereplőinek környéküléseit, bolyongott kedvtelve meséinek országában. Elbűvölte a ghetto költői varázsa, de azért úgy érezte az elmaradott zsidó negyedet, mint egy visszahozhatatlan kor életre képtelen roncsát. Bellebbezetteit az általános emberi művelődés, a haladó világ, az állami és társadalmi egyenjogúság tág terére akarta átsegíteni. A középkor tengő aszaltságából fejlődő ele-

Róna József: József és Putifárné.
Josef und Putiphars Frau. Joseph et la femme de Potiphar.

venségbe kívánta terelni az „utca“ bennszorultait. Kora az átvedlés, a felszívódás, a ghetto-kapuk bedőltenek kora volt.

Ennek a kornak átmeneteiből fakadnak fabuláinak ütköző ellentétei, tragikus összeecsapásai, válságos fordulatai, szelid humorú összezörrenései, megrázó összezúdulásai.

Története e kornak erősebb érzelmi és erkölcsi csattanói közt haladnak, mert e korban játszódik le a ghetto falai közt kibékíthetetlen ellentétek tusája, egymás irányában élezett világnézletek bajvívása. Kívül állva a szűk körön, a ghetto alkonyodásának költője lett. Alkonypírjának varázslatában látta a költő szeme a fejlődő jövővel viaskodó töpörödött múltat.

A homálymegülte zsidónegyed sikátorainak festői zagyvaságából, penészvirágos falairól, naptalan zugainak limbusából sejtetlen csillogást, sugárzó drágakövet, fénytörő kristályokat szedegetett. A nyomor tanyáinak, a gondredőzte arcoknak, a mozdulatlan merevség látszatának öntudatlanul élő, rejlő poézisét tárta föl. A szorongás, lélekfojtó legében, az ódon oduk levegőtlen otthonában, szűk kamráiban megtalálta a költészet csillámos erét. Így lett az osztrák ghetto költői korfestője, merengő megéneklője, esthajnali napjának búcsúztatója: költészetén elömlik az ég alkonyulása és az alkonyulás színpompája.

Német népségi fajkörök vakhite kizárta a német költők sorából. Mi dicsekszünk, hogy e tiszta lélek zsidó költő volt, kinek alkotásai a néplélek gyöngyeit foglalják gyöngysoros ékbe. Izzó elmével, dobogó szívvel merített a néplélek mélyeiből. Bearanyozta az avultban megieneklett zsidóutca táját és meghatón rajzolta meg a családi meghittség enyhe melegét, amelybe az avult rend békói közt sínló szellem zaklatottsága menekült. E forrásból merített művei korfestő értékükért, költői bájukért, előadási művészetükért megérdemlik, hogy ne csak az írások köztemetőiben, a nagy könyvesházakban őrizzék, hanem forogjanak értékelő és épülő közönség kezén. Die Verlorene, die Kinder des Rendars, der Min, Jahrzeit és még néhány műve, elbeszélő költészetünk valódi gyöngyei, megérdemlik, hogy a feledés éjszakája rájuk ne boruljon.

A ghetto szegényes környezetében és alkonyos homályában, az örökölt formák és formulák e szűk világában, meglátta népének csendes elégtelenségét. A zsidóutca nyelvjárását enyhén símitva, találó alkalmazottsággal könnyedén csi-szolva, az irodalom nyelve mellett megcsendülteté.

Elbeszélő művészete folyton fejlődött. Tárgyai, irányzata mélyültek. A ghetto ecsetelőjéből Bécs közéletének előkelő szereplője, a polgárosulás, fejlődés festője lett.

Az olvasóvilágot annyira meglepte tárgyainak ujdonsága, érdekessége és megindító volta

és annyira lekötötte a megrendítő és mindennek háttérét képező főkérdés, — a gheftó lakóinak türhetetlen helyzete — hogy alig vette észre, minő mesterileg regélt. Pedig mint elbeszélő művész sajátos mester volt. Tárgyának köre nagyobbára ugyanaz maradt: cseh hitfeleinek élete, sorsa, helyzete, az 1848. előtti korban s a visszako- zás idejében. Csak valódi lelkesedés sugall oly kitartást, aminővel jogszerzésükért küzdött és azért, hogy a környezők rokonérzését feljűk fordítsa.

Írói pályájának kezdetén s derekán szél- csend volt: halk szavát meghallották. De utóbb a gyűlölet viharzása megindult és nemcsak a képviselte zsidóügyet támadta, hanem a Bécs közéletében szereplő költőt magát is kikezdte. Megfogadta mint Rút ő is Bóáz szavát, nem tá- volodott el az ősi szántótól. Amivel más tereken próbálkozott, csekély és jelentéktelen, korán el- avult ága írói munkájának. Lényegest és mara- dandót csak az ősi talaj termett neki. Ezen a ré- ven lett a lélekfestés mestere, a felépítés remek- löje, a nyelv művésze.

Itt pedig tarts leányzóimmal. Megszívelte Bóáz intelmét. Az ifjú leányszívek költője volt. Szennyes szó nem került ki tolla alól. A serdülő leányság kedvelt költője volt: szinte várta évről- évre költőjének új novelláját az irodalmi nap- tárban.

Lágy, elnéző, gyengéd lelkülete a jórészt megkövesült gheftót is lágynak, gyengédnek érezte, szépnek, meghatónak festette. Lélek- elemző, jellemnyomozó szív volt, a női lélek érzé- kenységének figyelője, elemzője, rajzolója. Jel- lemzetesen festett, de túlzó célzatosság, rikító szín, torzító vonás nélkül.

A bükkföldi gheftó élestollú rajzolója, Karl Emil Franzos, Félázsia — Halbasien — felfede- zője, aki egy emberöltővel később a keleteurópai gheftó életéből merítette feltűnést keltő, de ma már kevésbé olvasott írásait, meghitt barátság szeretetével figyelte meg az úttörő pályatársat és Kompert elhúnyta után — 36 éve már — me- leghangú méltatással emlékezett meg róla.³ Egyesült az életképfestőben a mély kedély, az élet aprólékosságait észrevező meglátás, a szív halk verését megneszelő hallás, a gazdagerű kép- zelet, amely a cselekvést kinagyolja; a részle- tező lélekelemzés, amely a mesét szövi, Egyesült benne az alakítás szabatosága és az előadás bája.

Az utáncók nem érték utól. Szerető szíve a szorongók és elnyomottak sorsába mélyedt. Mű- vein végigömlik tiszta, gyermeteg, érzékeny, a zsidó néplélek dajkálta kedélyének rózsássága. Lelkületünk gyökérszálaiból fakad költeménye. Anyja sírját keresi föl a Jahrzeit napján s ott rég látott fivérével találkozik. Messze elszakad-

³ Kompert Sämtliche Schriften X, 5.

Róna József: Ádám és Éva.

Adam und Eva.

Adam et Eve.

tak egymástól is, a szülőföldtől is, ahova e na- pon az anya sírlakához zarándokolnak.

Az ünnep e kegyeletes órájában mélyen megindít bennünket a költő szava:

*Nem álltuk ágyadat körül,
Nem is tudók, ki hal?
Elhangzó élted elröpül
Mint hallgatatlan dal.*

*És évre év szakadt reánk!
Epedve húnytodon
Sok év után találkozáink
Anyánk, sirhantodon.*

*Mi hajt ide, miért jövé?
Kérdezgetik hiven. —
Jahrzeitra itt, a bék' ölen
Pihenni jött szívem.*

*Zarándokolt szivbéli vágy
Sejtelmes érzete:
Kereste, hol vagy siri ágy,
Szived két gyermeke.*

*Siön szaván elolvasók
A jámbor, hév imát:
Az ismerős, a méla szók
Szivünk megindíták.*

*S a csendre lelkünk fölriad:
Anyánk! Isten veled!
Megérzi újra két fiad
Szived s el nem feled.*

*Nincs útunk, egycsapásu, nincs,
Bolygunk utak közén:
Egy csókot még e hantra hints:
Isten velünk, öcsém!*

KI CSÓKOLT MEG?

Sálum Al-Sibzi yemeni héber költő verseiből.

*Ki csókolt meg szerelmes csókkal?
Királyi lakban aludtam édesen,
És hajnalban közelgett kedvesem,
Lángolt a vérem, szivem reszketett;
S ha nem lövel rám lágy tekintetet,
Lobogó vágyamtól tán meghalok.
S ő szólt: „Mért reszketsz? A lelked vagyok.
És test és lélek örök frigyben él,
Mig mindegyik helyére vissza tér“.*

Róna Jozsef.

FELÉBRED EGY NYELV . . .

A MULT ÉS JÖVŐ POZSONYI KULTURESTJÉN
FELOLVASTA DR. TOMASCHOFF BERTALANNÉ

Hosszú évszázados lethargiájából ébrednek egy nyelv. Kivirul a kiszáradtnak hitt talajból, mint valami csudaszínű és illatú exotikus virág, mely szinte elkábit a szépségével. Egy nyelv, melyen hajdan, régen nagy és intenzív kultúra szólalt meg, mely kristálytisza etikájával, nagyszerű szociális igazságával még ma is úgyszólván aláfestése az európai kulturának. Ezen a nyelven már évezredekkel ezelőtt az emberszeretet igéjét hirdették, törvény volt: hogy hat napon át dolgozzál, a hetediken pihenj, de nemcsak te, hanem a szolgád és barmod is, a munkás bérét napnyugtán túl ne tartsd meg magadnak, az adós párnáját annak feje alól nem viheted el. Milyen nagyszabású lelkifejlődésnek a határkövei ezek! Ez a nyelv hirdetett olyan eszméket, melyen az egész keresztény világnézet épült fel. És az a nyelv, mely annyi grandiozusan mély és szép gondolatot adott az emberiségnek — minden teológiai felfogástól függetlenül is joggal neveztek és neveznek szentnek.

Valóságos talányként áll előttünk a mi nyelvünk, a héber nyelv, katexohén csodálatos élet-történetével, az öt mindvégig körülengő misztikumával. A zsidó állami élet megszűnése után mind jobban és jobban megszűnt a napi érintkezés nyelve lenni, de nem szűnt meg egy percre sem szellemi életének egyetlen megnyilatkozása lenni. És élt a héber nyelv a szent talmudfoliánsokon és imákon keresztül. És kétezer éves mártírium, minden szenvedések legszomorúbban, legmegrázóbban gazdag skálája is szentté avatta. Üldözésen, vértanúságon, inkvizíción keresztül maradt fenn és ma felszikkadni készülő könyveken keresztül sugározza ki magából az örök poézist. Felébredt hosszú álmából és visszakivánczik Judea felébredt földjére, hirdetni a nagy renaissance hajnalát. És lassan ruganyossá válnak megmerevedett tagok. Újpiros, öserejű vérkeringés indul meg. A galut mocsárszínű terméketlen földjén felzenél forradalmi erővel az új-héber poézis napforró erejével és hirtelen előttünk kibontakozik életelevenen a zsidó psyche sokáig csöndes hangszere. És új dalnokok jönnek merész, bátorhangú lantosok. Biálik, Csernichovszky, Katzelnsohn, Jákob Kohén, Bolgár, Holder, Feuerstein és sok, sok más rajongó és jönnek hirdetni dalosan a nagy ujjáébredést. Eljönnek dalolni Judea népének örök életakarásáról, az Igéret földjének megtermékenyült csiráiról, Kelet szent, szépségterhes nyelvén. És hívnak bennünket is vissza, a Szentföld százféle zámúzott fiait és lányait. Daloljuk mi is az ujjáébredés hatalmas szimfóniáját héberül, héberül.

RÓNA JÓZSEF MŰTERMÉBEN

líget mentén elhúzódó előkelő villasorban épült Róna József mesternek, a magyar szobrászművészek legkimagaslóbb képviselőjének műterme. A Szabó József-utcában egy elszigetelten álló magányos villában dolgozik a mester. Mikor künn jártam nála, épp tataroztak: a világos, üvegtetős termet két részre osztják, hogy egy nagynevű festőművésszel felezzék meg a villát, ki szintén ott rendezkedik be Róna mester ihletett és hódolatra készítő munkaterme mellett, amelyben életrekelti nagy alkotásait. Róna József zsidó és zsidóságát megőrizte külsejében, belsejében, tradícióiban és életében. Az alakja, mint a patriárkáké: magas és szélesvállú. Mellét hosszú ősz szakáll verdesi. A hangja lágy és mélyen zengő, meleg és hevítő, amelyből két tónus csendül ki: végtelen szeretet a művészetére iránt és rajongó zsidó érzése. Szemben ülök vele, a szavak megfontolt komolysággal peregnek le ajkairól és mintha minden egyes szót a maga mesteri vésőjével faragná ki márványból, előttem formálódnak egy tökéletes plasztikus képpé, amely a művész életét, művészetét, küzdelmeit és sikereit illusztrálja.

— . . . Zsidó művésznek mindig többet kellett tudnia és dolgoznia, mint más művészeknek! — mondja Róna mester. — Olyanok voltunk mi zsidó művészek mindig, mint a nemes versenyparipák, amelyeket nagy súlytöbbslettel treníroznak a porondon. Minékünk zsidó művészeknek is ezzel a súlytöbbslettel kellett mindig előállnunk, ha boldogulni akartunk . . . Hogy mást ne említsek, itt áll a Kossuth-szobor mintázat . . . „Allitólág“ a legjobb Kossuth-szobor, amely eddig készült. . . . Állitólág — ezt én mondom, mert Hildebrand, Kalandra és Walderstappen professzorok a legnagyobb német és olasz szobrászok ezt a Kossuth-szobrot tartották egyedül méltónak arra, hogy Pest utcáira kerüljön . . . És Kossuth Ferenc, aki nem akarta, hogy zsidó művész csinálja az apja szobrát, Horvay mellett kardoskodott és egy szavazattöbbséggel Horvay kapta a Kossuth-szobrot. Pedig ez még csak 906-ban történt . . . Hol volt még akkor a kurzus . . . Igaz, hogy a három külföldi művész akkor úgy megharagudott Magyarországra, hogy azóta sem voltak itt . . . Pedig csak én voltam zsidó, a művészetben sohasem voltam az. A biblia alakjaiban mindig azt kerestem, ami *egyetemes, álta-*

lános emberi. Dávidban a zsidó pásztorfiuban és Judithban a hőslelkű zsidólányban, az emberi szabadság bajnokait láttam. Michelangelo Mózesese nemcsak a zsidóság felszabadítóját ábrázolja, hanem az emberi kultúra megalapítóját és téglavetőjét. Ezekben az alkotásokban zsidóságom tette lehetővé azt, hogy a bibliai témákkal nemcsak a művész józan és precíz szabatoságával foglalkozzam, hanem azzal a melegséggel, érzéssel és szent hevüléssel, amelyre *csak a zsidó* művész képes. A zsidó legendakörből és bibliából merítettem Debóra énekét, Saul és Dávidot, Judith és Holofernest, Ádám és Évát, József és Potifárnét, amelyeket márványból és bronzból mintáztam . . . Hogy a régebbi állami szoborpályázatokra nem kaptam megbízást, azt az akkori kollégák rosszindulatú gáncsolódásainak köszönhetem, akik sehogysem tudták megbocsájtani azt, hogy a történelmi szobrok és gyakran katolikus egyházi alakzatok mintázását egy — *zsidó művész kapja.* Az én munkám a zentai Savoyai Jenő, Zrinyi Miklós, gödöllői Erzsébet, a komáromi Klapka-szobor, a pesti Klapka-síremlék, Erkel-síremlék, a szegedi, rozsnói és miskolczi Kossuth-szobor, a miskolczi Szemere-szobor és az aradi Szentháromság szobor. Erre az utóbbi pályaműre én, a zsidó művész nyújtottam be a *legsikerültebb* tervezetet, amely eredeti felfogásával, művészi formájával

Róna József: Debóra.

A Pesti izr. hitk. leánygimnáziumának tulajdona.

Róna: Deborah.

Debóra.

egy csapásra meghódította még a legelfogultabb antiszemita zsüri-tagokat is. Mellettem különösen Salac polgármester érvelt, aki el volt ragadtatva a szobor plasztikai szépségeitől.

— A monumentális alkotások közben mindig szeretettel foglalkoztam kisebb kompozíciókkal és én voltam az első, aki *szalon-plasztikát* készítettem. A megszorult faun, Az utolsó szerelem, Zenelecke, Anakreon, Zsuzsanna, A kis türelmetlen, amelyekkel Budapesten és külföldön is kitüntetésekert nyertem. Pesten a kis és nagy állami aranyérmek, a Röck Szilárd-díjat, a párisi szalonban a Mauson-t, a nagy aranyérmek, Antwerpenben és Londonban a Grand Prix-t . . .

A művész elhallgat, kezével sokatmon-

dóan legyint és én körülnézek a hatalmas műteremben, amely minden emberi szó helyett beszél. Az előtérben most formázták a gipszöntők a mester legújabb alkotását, a Corvin-Színház homlokzatát, amely a József-körut és Üllői-út sarkán lévő hatalmas telken épül. A csoportozat Mátyás királyt ábrázolja tudósai, művészei és külföldi vendégei társaságában. A műteremben kisebb-nagyobb talapzatokról tritonok, faunok, szirének és kentaurok készülnek felém ugrani. Az egyik sarokban. „A szent férfit kísértése” című csoportkép, amint a jámbor aszkétát buja testű keleti asszonyok akarják kísértésbe vinni. Vele szemben „Az Olajfák hegyén” című, *kék márványból* készült csoportozatot, amely csodálatos esti hangulatba ringatja a szemlélőt. Az

előtérben egy csoport Erzsébet királyné szobor tervezet között áll Ferenc József lovasszobor mintázata. Róna mester lelkében feltámadnak a múlt emlékei és elmondja mint folyt le az első bemutatkozása a királynál.

— . . . Reggel hat órára kaptam a meghívót a kastélyba. Mivel tudtam, hogy a király a legpontosabb fejedelem, már előző este kimentem Gödöllőre, nehogy reggel lekéssem az első vilámost és már fél hatkor jelentkeztem a szertartásmesternél. A király már ébren volt s negligében, papucsban, egy öreg tiszti nadrágban, hálóingben és fekete selyem hálósapkában kijött hozzám és néhány percnyi türelemre biztatott. Ez szinte hihetetlennek hangzik, hogy Ferenc József, ki mindig a legridegebb formák és szokások szerint fogadta látogatóit, ily toalettben mutatkozzék idegen előtt, de értetetővé teszi ezt az, hogy *művészekkel szemben* sohasem adta az uralkodót, hanem mindig *ember* maradt. Tábornoki ruhában ült modellt. Közben elbeszélgetett velem az akkor készülő Erzsébet-szoborról és határozottan *megtiltotta*, hogy a királyné szobra fölé Szűz Mária képét mintázam szimbolumként.

Róna József: Judit Holofernes fejével.

Róna: Judit mit Holofernes' Kopf.

Judit avec la tête d'Holoferne.

— Ehhez a szoborhoz nemcsak keresztények adtak pénzt, — mondta a király, — hanem zsidók is és nem akarom, hogy a zsidóság pénzéből készült szobrokon keresztény szentek legyenek.

— Így gondolkodott Ferenc József, a legudvariasabb király.

Majd a saját életéről mond el Róna mester néhány dolgot. Lovasberényben született és most hatvan éves. Tizenhat éves korában szobrászinas lett Hensch építésznél, ahol a dekoratív szobrászat technikáját sajátította el és megtanulta a különböző anyagoknak, fának, kőnek, ércnek és csontnak a feldolgozását. Inaskodása idején Michelangelót tanulmányozta legszívesebben és kopírozta a görög klasszikusokat, ami irányt szabott az ő művészetének. Négy évi inaskodás után állami ösztöndíjat kapott és Bécsbe ment, ahol Helmer Edmund, a bécsi Goethe-szobor alkotója volt a mestere három évig. A Ferenc József ösztöndíjjal Zumbusch mester növendéke lett. Az utolsó évben Berlinben tanult, ahol a Beer-féle római díjat nyerte el. Ezzel Olaszországba ment és a követségi palotában volt egy évig műterme. 1885 végén visszajött Budapestre, ahol az Arany János szobrához készült pályaművel egyszerre ismert lett a neve. Azóta itthon dolgozik és a legtöbb vevője és megrendelője külföldről keresi fel.

A legutóbb rendezett kiállításán a főváros hű maradt önmagához. Az összes klasszikus szépségű szobrok közül egy kisebb — és főleg olcsó — szobrot vásárolt meg, melynek címe: A szamár. A főváros elismerése és a Grand Prix nem haladnak parallel. Székely Nándor.

Telekes Béla: Juda Halévi verse.

*Te ismered vágyam hevét
Ha el sem sírom, mint epeszt,
Óh Uram, bárcsak hűtenéd,
Mennék e földről örömet.*

*Szivemre üdvök álma száll,
Kezedben érzem lelkemet,
Nélküled — élnem is: halál!
És élnek holtan is: Veled!*

*Uram, mint is szolgáljalak?
Mit ér neked szolgálatom?
Add, hivságok ne csaljanak!
Add, hogy járhassak útagon!*

*S adj lemondásra szent erőt!
S vigaszt, hogy megkegyelmezesz.
Váltsd meg valómat, mielőtt
Magamagának terhe lesz.*

*A végső kint hadd tűröm el,
Csontjaim hadd pihenjenek,
Hol — fülke fülkéhez közel —
Apáim sora szendereg.*

*Hisz otthon van a földben az,
Ki rajta otthon sohse volt
Lelkemnek üdvöt akkor adsz,
Ha majd véremnek üdve holt.*

*Szivemben fészkelt a világ,
Más célt se láttam, Istenem!
Aldhatnak-é hát ily imák?
Ajkról, mely csüggött képeken?!*

*Tökéletessé mint legyek,
Ha férgekhez kell omlanom?
S mely nap örvendeztetne meg,
Ha gyászt hozhat már másnapom?*

*Éj nappallal szövetkezik
S tépik valómat semmivé,
Lángját, a szélbe szétverik,
Hamvat sodorják sir felé.*

*Bölcsőtől sirig hány remény,
Hány észbontó vágy kergetett!
S mim van, ha Te nem vagy enyém,
Ki ideküldtél engemet?*

*Rongy koldúsmez az életem,
De irgalmad palástja véd . . .
Óh minek is még esdenem?
Te ismered vágyam hevét!*

Róna József: A kis türelmetlen.
Dr. Schiff Jenő (Orosháza) gyűjteményéből.
Der kleine Ungeduldige. Le petit impatient

KÓBOR TAMÁS: APÁM MEGHAL

gy év óta majdnem mindennap álmodom vele és ez rossz. Ha hinnék az álomban, jó lenne, de nem hiszek és így rossz. Valamelyik agysejtemben az emléke rosszul van elraktározva, ezért buggyan ki oly gyakran éjjeli álmomban.

S a minap a zsidó kórházban jártam, s a belgyógyászati pavillon lépcsőjén éber állapotban buggyant ki az álom. Világosan látom, három lépésnyire magamtól magamat, ahogy átfogom a derekát, hogy fölsegítsem a lépcsőkön, s őt, amint hirtelen impulzussal elhárítja a karomat, s kiegyenesedve, emelt fővel és szilárd lépéssel szedegeti maga alatt a lépcsőket. Ahogy Danton ment a vérpadra, ahogy ő ment abba az ágyba, melyről én tudtam, hogy a halálos ágya lesz, s aminek a sejtését is cáfolgatni akarta ösztönös büszkeséggel: nem tartok még ott, hogy engem valaki támogasson!

Félakkora volt már, mint régebben, az én büszke apám. A háta gömbölyű lett, a térde beroskadt. Az arca is sokkal kisebb volt, s világító kék szeme szürke és homályos volt. Nyolcvannégy éves korában. Aztán befeküdt az ágyba, s én elébe ültem. Rám nézett, s aztán a karját mutogatta nekem és:

— Vékony, mint a gyereké. Nem, lehet-e még ember, akinek a karja ilyen vékony?

— Hogyne, — mondom én, — akinek a gyomra beteg, nem tud eleget enni, s aki nem eszik eleget, az soványodik. Apám most enni fog, sokat enni.

— Szamárság, — vágott a szavamba és mutogatta a fogát. — Látsz-e itt hijat, csorbulást, vagy csak egy sárga szemet is? Szamárság, fiam, akinek ilyen fogai vannak, mint nekem, az nem azért soványodik, mert nem eszik, hanem azért nem eszik, mert már nem tud. S nem tud, mert már nem életre való. Köszönöm, fiam, hogy álltatsz, de magad is tudod: azért hoztatok ide, hogy innen a halottasházba vigyetek.

Nem szóltam. Tudtam, hogy hiábavaló, a szegény öreg kitünően tudott disputálni. Ha elmentmondásra nem talál, akkor önmaga ellen fordul a disputájával.

— Bosszantó, — folytatta csakugyan kis vártatva. — Nyolcvannégy esztendő. Az én nagyapám hetvennyolc éves korában megházasodott s a lánya, aki született, harminc éves volt, mikor az temette. S én nyolcvannégy éves koromban már elkoptam volna? Mondok neked valamit, fiam, de ne bántson. Mindennek te vagy az oka. Mért hívtál orvost? Mért akartad, hogy medicinát nyeljek? Az ember akkor kezd meghalni, mikor először hivat orvost.

A Wolf-család ősháza a kismartoni Zsidó-utcában.

Das Stammhaus der Familie Wolf in Kismarton

La maison d'ancêtres de la famille Wolf dans la rue juive de Kismarton.

Az Austerlitz-család ősháza a kismartoni Zsidó-utcában.
 Das Stammhaus der Familie Austerlitz in der Judengasse von Kismarton.
 La maison d'ancêtres de la famille Austerlitz dans la rue juive de Kismarton.

Most nem szóltam. Rám nézett, aztán folytatta:

— Azt mondják, hogy ez szép kor és igazad lesz, fiam, ha a halálomat már természetesen fogod találni. De mit csináljak én? Nézd, én olyan élőnek tudom magamat, annyira nem fáradtam még el az életben. Én a haláltól sohasem félttem, most sem félek. Nézd ezt a sovány kezdet. De olyan világosan érzem, hogy ezzel a kézzel, ha baltát fogok, le tudnám sújtani azt, aki megtámad. Az életbeli eszem oly erős, mint ifjú koromban. Ez nem hiszi a testem gyöngülését. Ezért is hiszem, hogy Isten rendelése szerint az én időm még nem érkezett el. Csak az orvosok rendelése szerint.

— De apám, — szóltam én, — nem gondold, hogy orvosi tudatlanság mellett van orvosi tudomány is? Hogyha a rossz orvos ágyra fektetett, a jó orvos ismét föltámaszthat, éppen azért, mert az életbeli eszed még nincs megtámadva?

— Gondolod? — szólt s a szemében láttam most a szomjúságot a saját gondolata cáfolata után, hogy fölszabadulhasson az életben való hite.

— Tudom, — mondom én egyszerűen. —

Leszedtek rólad egy pár kiló húst, azt, amint leszedték, vissza is lehet rakni.

— Én akár így is élhetnék, — mondotta büszkén. — A nagyapám száznyolc éves volt, az apám is elérte a százat, hát . . .

— Hát én is el akarom érni a kilencvenet, — vágta a szavába.

— Azaz, — szólt fáradtan, — a mi fajtánk hosszú életű.

Egy szemhunyorgatás és már aludt.

*

Másnap elmentem hozzá. Benyitok a szobájába, — eltévesztettem az ajtót? Nem, a II-es számú szobában vagyok, de egy idegen ember fekszik ott s egy kísértet szemű lány ül az ágyánál. Visszahökölök, de ekkor már elért a főorvos és visszahúz.

— Elment, — szólt desperátusan. — Nem lehetett tartani. Azt mondta, nem való ő kórházba, ágyba fekvőnek, ha meg kell halni, hát tud ő talpon állva is meghalni. Gyalog ment, iszonyúan megsértődött, mikor kocsit akartam hozatni. Azt mondta, mindig is gyalog járt, hát mért ne most is?

Megrémültem, de titkon büszkeség töltött el. Ebből a fajtából vagyok én. Megérem a kilenc-

*Feljárat a Güns-féle alapítványi házba (ma a kismartoni elemi iskola otthona).
Aufgang zum Güns'schen Stiftungshaus (der heutigen Volksschule in Kismarton).
Entrée de la maison Güns (aujourd'hui école primaire de Kismarton).*

ven esztendőt. S annyira meg voltam győződve, hogy vigasztaltam az orvost:

— Nézze, doktor, aki így tud járni, az bizonyára bírja is.

A doktor vállat vont.

— Ösenergia, — mondotta, — nem adja meg magát a halálnak, de hát . . . különben reméljük a legjobbat.

Elcsüggedtem. Ez az ember nem disputál. Neki van igaza.

S mentem vissza a városba, az öreg lakásba, ahonnan szétrebbentünk az életbe mi, fiatalok, ahonnan kivittük az édes anyánkat, s ahol egyedül maradt az apám, szívósan védelmezve függetlenségét és apai méltóságát, melyet meg ne törjön semmi gyermeki gondoskodás. Feküdt az ágyában a saját arcképe alatt, melyet megfőstetett hét példányban, minden gyerek számára egyet. Az, amelyik a falon függött, nekem volt szánva, ha majd neki nem kell többé. S rám nézett büszkén, dicsekedve, ugyanazzal a tekintettel, mint a képe s élembe nyújtotta sovány karját:

— Köszönöm, édes fiam, hogy jót akartál velem, s amíg azt véltem, hogy beteg vagyok, addig örültem is neki. De minek gyógyítani, aki meghal! S mért haljak meg kórházban, megfizetett emberek között, mikor úr lehetek a magam házában?

— De apám, így egyedül, ápolás nélkül . . .

— Így is lehet meghalni. Aztán eljöttök majd, a fiúk, a lányok, az unokák és az unokák férjei és feleségei. Egy egész képet gyűjthetek magam köré s mutathatom a világnak: látjátok? Ez mind én vagyok. És mutathatom Istennek: nem éltem ingyen le az életet, amit nekem adott, megsokszorozva adom által neked!

S a hangjában a régi érc és gesztusában a régi energia. Minél határozottabban beszélt a halálról, annál erősebb lett a hitem: nem hal meg. Mit tudnak az orvosok? A gyomor és különösen a bél? Igazuk lehet, hogy az rossz, de az életerő töretlen, az élethez legesleginkább mégis csak egy kell: az életbeli én. Ő már régen elfelejtette ezt a kifejezést, bennem most kapott fanatikus értelmet.

Éjszakára nem tűrt el maga mellett senkit. A szomszéd szobába bújttam egy ápolónőt, ha mégis hívna valakit.

— Holnap jertek el valamennyien, éjszaka aludjatok mindnyájan, — mondotta keményen. Mikor búcsúra a kezemet nyújtottam neki, magához vont és megcsókolt.

— A legkisebb, — suttogta lágyan, — tudod, hogy mit jelent, hogy a legkisebb volt most nálam?

Nem felelt a kérdésére. Visszahanyatlott és nyögött. Ha kérdem, mije fáj, bizonyára kidob.

Nem kérdeztem.

Másnap ott voltunk nála valamennyien. Már halott volt. Az ápolónő rémülten mesélte, hogy egész éjszaka hangosan jajgatott s a feleségét hívta. Ha bement hozzá, elkergette: nem a felesége. Mikor a közelébe ért, egyet ütött rajta. Aztán lecsöndesedett és imádkozott. Aztán a hátára feküdt s összekulcsolta a kezét. Szépen, nyugodtan aludt. S így érte reggel, szépen, nyugodtan meghalva.

*

Miért kellett ezt megírnom? Egészen személyes ügy Nem irodalom. S mégegyszer látom, amint gögös önállósággal fölhalad a kórház lépcsőjén s megnyugvás száll meg. Érzem, hogy ezzel az írással jól elzártam agysejtemben az emléket. Nem fogok többé vele álmodni.

DR. FÜRST ALADÁR:

„KISMARTON KÖVEI“

add szólaljon meg ma elsősorban az én zsidó büszkeségem és szűkebb helyi hazaszeretetem, mikor olyan irodalmi alkotásnak akarok hirdetője, tárogatója lenni, mely több tekintetben páratlannak mondható. Páratlan az elgondolásában, páratlan a kivitelében. Páratlan — zsidó körökben is, — az a mecénási áldozatkészség, mely a művet létrehozta és párját ritkítja a kész eredmény is: alig találni szerte sok országban hitközséget, mely múltjának olyan monumentális emlékével dicsekedhetnék, mint ezentul Kismarton.

Azt a két férfiut, kiknek a hatalmas munkateljesítmény köszönhető, nem kell a Múlt és Jövő olvasóinak külön bemutatnom. *Wolf Sándor* az egyik — ama lelkes patricius, humanista, philantrop és életművész, mint *Patai* annak idején (Múlt és Jövő 1912. 291 l.) jellemezte, aki éppen tíz éve e lap hasábjain képben és írásban feltárta szerény Zsidó-utcánk gazdag kincsházát: egész világ hadd láthassa, mennyi művészi csinyt és izlést, iparművészeti ügyességet és gondosságot termelt és rejtett magában az a sokat lenézett gheztó! A bécsi *Wachstein professzor* a másik, kinek kétkötetes standard workját a bécsi temető sírköveiről szintén részletesen méltattuk (Múlt és Jövő 1917. 29. l.) éppen magyar vonatkozásainál fogva. Emennek dicsősége, úgy látszik, nem hagyta amazt nyugodni: a bécsi „Wachstein” bámulója szeretett volna kismartoni Wachsteint is felmutatni. És amire ott békeidőben a császárváros nagy hitközsége csak óriási áldozatok árán tudott vállalkozni,

azt most vállalta *Wolf Sándor* maga: zsidó szívvel és — sajnos — osztrákká lett magyar koronákkal! Meleghangú, teljes lekötésre méltó Előszavában elmondja intencióit: „Azt hiszem, nem lesz érték nélkül, ha sikerül szándékom, hogy az érdeklődők nagyobb körét evvel a helységgel (Kismartonnal) megismertessem. A régi kövek és írások szóljanak helyettem. Tolmácsuk, az én tudós barátom, dr. *Wachstein Bernát* lesz, aki a nyelvöket sokszor még akkor is megérti, mikor mások már nem hallják. Jelen kötet mutassa meg, milyen csodá-

Sírkő a kismartoni régi temetőben.

Sírkő a kismartoni régi temetőben.
Grabstein im alten Friedhof von Kismarton.
Pierre tumulaire dans l'ancien cimetière de Kismarton.

latos módon szólal meg mohos kövek lapjáról sok nemzedék sorsa, miképpen vezetnek a történelem szálai abból a kicsiny városkából távol messzeségekbe. Egy következő, II. kötet, a „Schwarzes Buch”-ot (az ősi jegyzőkönyvek és hivatalos iratok gyűjtökodexét) fogja feldolgozni, a III. pedig az egyesületi élet folyását és fejlődését fogja bemutatni régi egyesületi feljegyzések alapján. Együttesen pedig hadd szolgáljanak mintaképpül annak, miképpen kell egy zsidó gheztót kulturtörténetileg hiánytalanul méltatni. És ha ez a kísérletem beválik és más községek követendik példámat, akkor céлом el lesz érve.”

Előttünk ím az I. kötet. Külső megjelenése, papírja, nyomdai kiállítása, illusztrációs anyaga elfelejteti velünk a háborús könyvinség sovány esztendeit, belső elrendezése, az anyag döbbetenes sokoldalúsága és a felvonultatott tudományos apparátus mindenben a bécsi mintaművet juttatja eszünkbe. Csak annyiban próbált ki *Wachstein* új módszert, hogy — tán technikai okokból — kettéválasztotta a könyvet héber és német részre. — Amaz, a kettősértelműen אבני צ'ן (Kismarton kövei) és אבני אש (tűzkövek)-nek címzett héber rész önállóan is teljes munka, — a sírfeliratok betűszerinti pontos szö-

A Wertheimer-féle alapítványi ház, mellette R. Éger Akiba szülőháza. Elöl a ghetttó elzáró szombatlánc. — Das Haus der Wertheimerstiftung, daneben R. Akiba Egers Geburtshaus. — La maison de la fondation-Wertheimer.

vegét tartamazza; a német rész,¹⁾ főleg az eltemetettek személyazonosságának és családi viszonyainak tudományosan megbízható kifürkészését tűzi ki célul. Amabban a régész, a nyelv-

Sirkő a kismartoni régi temetőben.
Grabstein im alten Friedhof von Kismarton.
Pierre tumulaire dans l'ancien cimetière de Kismarton.

vész és talmudista leli majd gyönyörűségét, mert míg egyrészt a szöveg kritikai helyreállítása, — amiben két kismartoni „laikus”, Kretsch rabbi-ülnök és Hirschler Juda fáradhatatlanul segédkeztek, — kifogástalan, addig a vonal alatt megtalálni minden szövegbeli szólamnak, kifejezésnek vagy célzásnak a forrását, a héber irodalomnak akármilyen helyéről véte-tett. Viszont a pragmatikus német rész a kalendáris, dokumentáris, bibliográfiai és genealógiai anyagot hordja össze, hogy a szerző szükség és lehetőség szerint ne csak meghatározhassa, hanem pregnans, tömör szavakban jellemezhesse is az egyes személyeket. Kár, hogy éppen a legnagyobbakra, a Wertheimerek, Oppenheimek, Gomperz, Margolies-Schlesinger, Austerlitz, Spitz családokra vonatkozó, a kismartoni sírkert és községkönyve nyújtotta adatok nagy részét Wach-

stein már feldolgozta bécsi műve II. kötetében, melynek függelékében pl. egész aktacsomót közölt R. Akiba Éger családját illetőleg. Ezen részletek hiánya természetesen elvon valamit az általános történeti érdeklődésből, mely a könyvet a nagyvilágban is fogadja majd, de nem csökkenti semmivel a mű tudományos értékét és a további kutatás számára való nagy jelentőségét.

A könyv 1140 sírkőnek adja a feldolgozását, melyeknek kelte az 1679. és 1874. évek közé esik. Jellegzetes módon a sírok sorát mindjárt „bécsi menekült” nyitja meg: az ottani rabbina-tusnak egykori neves tagja, Hirz Kamen, aki az 1670-iki „gérus” idején a zsidómentessé tett császárvárosból eleinte Nikolsburgba, majd Kismartonba menekült, ahol mint az akkoron a romjából ujonnan alakuló hitközség első halottja talált örök nyugalomra. Ugy ő, mint szomszédja, a bécsi hitközség előljárójának a fia, Abr. Austerlitz, mélyen gyökereztek bele új hazájuk talajába. Maga a Wolf-család, melynek többszázados, messzeágazó családfáját nagy szeretettel és szerencsével kutatta fel a szerző, szintén ennek az Austerlitz-nemzetségnek egyik egyenes leszármazottja. Gyönyörű lapjai a könyvnek azok, melyek a család alapítójának és névadójának, Chajim Wolfnak és erélyes, okos feleségének, a népszerű Bábe Frümet egyéniségét és érdemeit méltatják. Rendkívül érdekes és tanulságos ennek a matriarchának a végrendelete, ki száraz szigorral és mérlegelő igazságérzettel osztja szét vagyonát 2 fia és 7 leánya közt, de befejező soraiban megszólaltatja a zsidó szív

¹⁾ Eisenstädter Forschungen. Band I. Herausgegeben von Sándor Wolf. Die Grabschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt. Bearbeitet von Dr. Bernhard Wachstein. Mit 77 Abbildungen. Wien 1922. Adolf Holzhausen.

és ethika (destruktív?) hangjait: „Elsősorban erényre és istenfélelemre intlek benneteket, melyek nélkül sem e földön boldogságot, sem a túlvilágon üdvöt, nyugalmat nem találhattok. Legyetek megelégedve sorsotokkal és avval, amit birtok, inkább szükségleteiteket szabjátok jövedelmeitekhez. Legyetek békeszeretők másokkal szemben és magatok közt, különösen a családi perpatvart tartsátok távol házatoktól. Szeressétek, támogassátok egymást, szóval, tettel, mert erre szükségtek van és szükségtek lesz még inkább, ha édes anyátok, — körötök jelenlegi középpontja, — egykor eltávozik tőletek.”

Más, törölmetszett típusai a régi, kisvárosi ghettonak is elvonulnak előttünk: az uraság bizalmasa és a község hitelezője, a bizonyára tudatlan mészáros-elnök (61. szám) és párja, a kiváló tulajdonságú, de zsarnok természetű roshakóhol, a községi alapítványt élvező, szegény tudós, kit — a szerző szavai szerint akkor még liberálisabb hitk. alapszabályok, — az előljárók közé ültetnek (436). Elszegényedik és kivándorlásra kényszerül az egyik notabilitás (646); fiát, a „stadlan“-t, azaz udvari közbenjárót (745) halálra ítélik 1818-ban, tán politikai okokból. Itt vannak az egyszerű házalók, kik „más népek közt járnak napról-napra, de becsülettel adnak-vesznek”, itt az „igazságos bíró”, a buzgó templombajárók, férfiak és nők, kik igyekeznek az első tíz közt lenni az Isten házában; utóbbiak közt a Patai-féle „Talmudista-lánynak” is valami rokona, „akinek apja Tóra-tanítását hallgatni, gyönyörűség volt.” Feltűnő nagy számban találkozunk az idegenből ideszármazottakkal, kik — mai viszonyok közt is meglepő módon — Európának majd minden országát képviselik. Az Engländerek ösapjánál meg is említi a sírfelirat, hogy „elhagyta az idegen országot, hogy fiait a Tóra tanaiban nevelhesse.” És végül ki kell emelnünk Kismartonnak tán specialitását, a nagy alapítványozókat, kiknek egyikét „a rabbi búcsúztatta”, mint sírköve hirdeti. Tudvalevő dolog, hogy a kisebb-nagyobb Keren-Kajemeth-ek napirenden vannak ebben a kis községben; közöttük is kimagaslik azonban a már említett Margolies—Schlesinger—Güns-család nagyszabású tevékenysége, mely nemcsak Tanházzal, könyvtárral, „hekdes“-sel ajándékozta meg az utcát, hanem a legelső németországi Philanthropinumokkal egyidőben már iskolás gyerekeket neveltet és ruháztat, megvetvén így a mai zsidó elemi iskolák alapját.

Természetes dolog, hogy a tudós szerző legbehatóbban a község nagy tudósaival, rabbijai-

A kismartoni régi temető részlete.
Teilansicht vom alten Friedhof. Une partie de l'ancien cimetière.

val foglalkozik, elsősorban a legnagyobbal, a legelsővel, R. Meir v. Mhram As-sal, aki barátjával, Wertheimer Salamonnal együtt új alapjait vetette meg az 1670-ben széjjelzüllött hitköz-

Sirkő a kismartoni régi temetőben.
Grabstein im alten Friedhof. Pierre tumulaire dans l'ancien cimetière.

ségnek és mint a „Pónim meiróth“ szerzője irodalmilag is ismertté tette Kismarton nevét. Wachstein 46 lapra terjedő külön monografiát szentel kora eme korifeusának, kinek életét, irodalmi munkásságát és birói szerepkörét rajzolja itt meg először tudományos alapon. És hogy mekkora volt a visszhangja az ilyen autoritásnak a XVIII. sz. elején, azt leghívebben illusztrálja annak a 85 tudósnek a neve, kiket Wachstein R. M. As responsumaiból felsorakoztat Amsterdamból és Konstantinápolyból, Frankfurtból és Briskből stb., és akikre vonatkozólag szintén hatalmas jegyzetanyagot közöl Wachstein, a fáradhatatlan kutató. Mhram As mellett és utána a nagyjámbor, tanult férfiak egész légiója, kik részben hivatalosan, részben honoris causa vé-

Sirkő a kismartoni régi temetőben.
Grabstein im alten Friedhof von Kismarton.
Pierre tumulaire dans l'ancien cimetière de Kismarton.

geznek papi funkciókat: bár a változó korok szellemi áramlatai éppen eme lelki vezetőket nem hagyják érintetlenül. Itt élt a Sabbatianismus egyik lángszavú apostola, az Európát ostorszókkal bejáró R. Mordecháj Mochiach, itt nyugszik a sógora, a kabbalista hajlamú jeruzsálemi R. Isak, itt ringott bölcsője az utolsó gáonnak, a poseni R. Akiba Égernek, Mendelssohn nagy ellenfelének, kinek édesanyját úgy dicséri az epitaph: „kit Salamon 1000 nő között nem talált, itt megtalálta volna.“ A napoleoni háborúk után 1814 június 19-én a kismartoni rabbi tartja Bécsben a hazafias ünnepi beszédet, másrészt a bécsi hitközség „kóserhúsfelügyelője“ azaz rabbija, R. Mózes Fischels, kit a sírfelirat: ha-cadiknak nevez, Kismartonban van eltemetve. Ide jártak temetkezni a közeli Bécsből nemcsak a gazdasági élet hajótöröttjei, hanem a jozefinusi felvilágosodottság és szalónzsidoság családtagjai is és a mai Rust-család egyik őséneke sírkövén találjuk pl. az első és egyetlen németnyelvű, bár heberbetűs feliratot. Érdekes módon ugyanaz a sírkő említi először — chasszidikus behatás alatt, — az elhunyt *anyjának* nevét abból a célból, hogy a halotti imába belefoglalják. Más kulturtörténeti adatok is elég sűrűn találhatóak a kötetben, azok feldolgozása inkább a következő két kötetre marad.

Meg kell azonban még emlékeznünk ennek a kötetnek külön érdekességéről és díszéről: Wolf Sándor tanulmányáról: „A zsidó sírkő fejlődése és a kismartoni temető sírkövei.“ Mint a 78 oldalas értekezés címe is mutatja, előbb régi zsidó temetkezéstről, sírboltokról, feliratokról számol be a szerző a legjobb források alapján, majd rátér a kismartoni temetőre és annak sírköveit osztályozza a formájukban, díszítésükben, betűtipusokban kifejezésre jutó stílus, kordivat szempontjából tizenhárom csoportba. Kezdődik az egyszerű Mazzeba-stíluson és végigmegy a barokk, rokokó, antikizáló empire izlésen egészen a biedermaierig. A betűk írása is hol kezdetleges, mint a katakombákban, hol súlyosan pompázó, majd apró csinos betűk következnek és végül a tiszta, prózai könyvbetű. A legszebbeket, legkifejezőbbeket közölök, számra vagy hetvenet, kitűnő reprodukciókban is bemutatja a könyv; — néhány jellegzetes példát mi is közlünk.

Tán nem mondhatni nagyobb dicséretet eme con amore megírt műtörténeti tanulmányról, mint hogy szakszerű hozzáértésével, a részletekben elmélyedő alaposágával és finom esztétikai ítéletével méltó kiegészítője Wachstein tudományos munkájának.

GRÜNWALD LIPÓT: JASZELE TÉGLÁSER

Ifjúkori emlékek raja száll meg, ha leírom ezt a nevet Jaszele Tégláser. Ifjúkort mondok, de valójában kis gyermekember voltam még, mikor először tátva maradt a szám e név hallatára.

A huszti jesiva növendéke voltam akkor. Más boldogabb gyermek abban az időben ókori hősök regéit olvassa, én azonban a Talmud és kommentárjainak nehéz malomkövei között öröltem ifjú agyamat kora hajnaltól késő estig.

De ha eljött az est, mi is a szórakozásnak adtuk magunkat. Nekünk is voltak regéink, ha nem is asszonyszóktató lovagokról és kardforgató vitézekről szóltak, mégis szépek voltak, nagyon szépek és gyönyörködve elandalgott rajtuk a fáradt képzelet. Rendszerint el *nem* költött vacsora után lefeküdtünk az ágyba, eloltottuk keskeny-kanócos, kormos-üvegű lámpánkat és a hangulatos, no meg olcsó éjhomályban elkezdődött a mesélés. Meséltünk Rotschild rengeteg vagyonáról, akinél a világ összes királyai zálogba csapták koronáikat. Meséltünk a tiz elveszett törzsről, akiket egy utazó a Szambatjon tulsó partján fedezett fel s akinek az élén majd eljön a Messiás, hogy megváltsa Izráelt a gó-luszból.

Mindezek azonban — hogy úgy mondjam — csak hétköznapi mesék voltak. Hanem volt a hétnek egy estéje, mely teljesen a mesének volt szentelve, Szombat királynő búcsú-estje volt ez, a melave dimalka. Erre az alkalomra gyűjtötte a bachur a legszebb legendákat és egy hétköznapi mesének az volt a legszebb dicsérete, ha a hallgatók azt mondták a mesélőnek: ezt elbeszélhetted volna a melave dimalkán is.

A szombatnak ez a búcsú-lakomája ugyanis igen vígan, de kellő ünnepélyességgel folyt le. A talmudisták összerakták szegénységüket, mindegyik adott néhány garast, aztán vettünk kenyeret, heringet, teát és cukrot; nem valami fejedelmi menü, ettől ugyan sem jól nem lakunk, se be nem rugtunk, de azért a hangulat ilyenkor mindig emelkedett volt. Tréfáltunk, daloltunk és — meséltünk.

És a mese a lakoma komoly része volt, komoly és áhítatkeltő. Ilyenkor ugyanis csak szentek legendái kerültek elbeszélésre, a Baal Sém csodatettei, a „kállói“ rejtélyes útjai és más nagy cadikok cselekedetei. Profán emberekről ezen az estén tilos volt mesélni.

Egyszer azonban mégis, emlékszem, egyszer megtörtük ezt a tilalmat. Egy hajdúmegyei bachur jelentkezett, hogy ő mesélni akar. Kiről? kérdezték egyszerre huszan is. Jaszele Tégláserről, felelte. Nagy vita támadt erre, hogy nem ismernek ilyen nevű csodarabbit, hogy ki az a

Jaszele Tégláser, hogy ma este nem lehet akárkiről mesélni. De a jelentkező bachur csak erős-ködött, hogy csodarabbi is lesz „bent“ a mesében. Végül azt mondták: halljuk és Fisch József mesélni kezdett.

*

Jaszele Tégláser tizenhároméves korában még igen gyenge csenevész gyermek volt. Ép azért aggódo anyja elment vele a „kállóihoz“, hogy kikérje áldását egyetlen fiára. A jó asszony nem ismerte a járást és így egyenesen az imaházba nyitott be és pedig éppen a Semóne Eszre imának második áldásánál. Abban a pillanatban, mikor belépett az ajtón, a „kállói“ ezeket a szavakat mondta ki: „Atta gibbór“ (Te erős vagy.) és erre csoda történt, a nyápic gyerek kihúzta magát, petyhüdt izmai megfeszültek, húsa megkeményedett és egy oroszán bátorságát érezte a szívében.

Mikor aztán az asszony később bejutott a Szenthez és elsírtá az otthon elkészített panaszokat a beteg gyermekről, a rabbi mosolyogva veregette meg a fiu ruganyos hátát és azt mondta az anyának: Eredj haza jó asszony, hisz ez a gyermek valóságos Simsón haggibór.

Haza is vitte a fiut. De ez néhány hét alatt olyan rohamosan megszépült és megizmosodott, hogy az anyja most már ajin harától (szemveréstől) kezdte féltetni és sietve elküldte a pozsonyi jesivába.

*

Jaszele a legjobb időben érkezett Pozsonyba. A jesiva növendékei néhány nap óta állandó rettegésben éltek. Történt ugyanis egy napon, hogy a bachurok elmentek fürödni a Dunába. Mikor már mindnyájan levetköztek, a keresztény diákok lesből megrohanták őket, kövel, görönggyel meghajigálták és ruhájukat szétszörták a parton. Amikor pedig az egyik talmudista kiszaladt a vízből, néhány deák lefogta és egy darab szalonnát dugott a szájába.

A diákság igen pajkosnak találhatta ezt a tréfát. A pozsonyi zsidók azonban fel voltak háborodva és a jesiva növendékei alig mertek kimenni az utcára.

Hát ezekben a nyugtalan napokban érkezett meg Jaszele Tégláser Pozsonyba. Amikor meghallotta a csetepaté hírét, azt mondta:

— Jól van, ma elme gyünk fürödni, csak jöjjenek a diákok.

A bachurok csodálkozva néztek a zömök kis téglási jövevényre. Hisz szó sincs róla, kemény kis legénynek látszik, de hát itt néhány száz diák támad, mondották neki.

— Tudom, — felelte Jaszele nyugodtan és csak úgy tréfásan rácsapott az asztalra.

Betsacar, Babylonia királya
(Régi metszet dr. Lederer Sándor gyűjteményéből.)

Belsazar, König von Babylon.

Baltazar roi de Babylone.

Kerek nagy úr támadt az ökle helyén. A talmudisták megdermedtek ekkora erő láttán. De Jaszele azt mondta:

— Ez még semmi. Hozzatok ide néhány ablaktáblát, állítsátok szoroson egymás mellé, aztán mutatok valamit.

A bachurok megtették, összehordtak vagy harminc üvegtáblát. Jaszele erre hátrált néhány lépést, aztán kivett a zsebéből egy ezüst forintot és élivel odahajította a táblákhoz. És íme a táblák épek maradtak, csupán egy tallérnyi lyuk támadt bennük.

Jaszele sámsoni erejének a híre villámként terjedt szét a bachurok kvartélyaiban. Mind egy szálíg elment még aznap fürödni, nyugodtan levetköztek és Jaszele ott maradt a parton ruha-örzönök.

Alig mentek be a talmudisták a vízbe, kirohantak a diákok a lesből és mikor észrevették ott Jaszelet, kacagni kezdtek:

— Hep-hep, eszel-e szalonnát, kis zsidóka?

A kis zsidóka erre megkapta az első feléje közeledő diákot, meglóbálta a levegőben és mint valami korbácsot, kezdte maga köré forgatni és ezzel a kapálózó diákkal szétverte a segítségére szaladó társait.

Öt évig tanult Jaszele a pozsonyi jesivában, de sohasem kinálták azóta szalonnával.

*

Jaszele diák-csinjeinek a híre elszivárgott a szűkebb hazájába és ha olykor hazajött a falujába, a Hajdúság leghetykébb fenelegényei is kitértek az útjából. A vármegye elismert hőse azonban akkor lett, mikor egymaga elfogta Kerekes Jóskát, a környék rettegett betyárját.

Történt ugyanis egyszer, hogy Jaszele elment purimra Kállóba, a rabbihoz. Mindenki tudta, hogy a szent férfiú különösképpen kedvelte az ő téglási Sámsonját. Mégis, most alighogy belépett a szobájába, azt mondta neki:

— Jaszele, eredj haza!

Akármilyen érthetetlen volt az utasítás, nem tétovázott sokat, hanem szó és kérdés nélkül indult hazafelé. Hitt a cadikban és tudta, hogyha ő küldi, akkor neki menni kell. Sietett hát, mint akit balsejtelem üldöz.

A faluba érve, a kerteken keresztül tört előre a szülei házához. Messziről látta, hogy erősen ki van világítva, hogy jobban közeledett, az ablakon keresztül észrevette a vigadó vendégeket és hallotta a ha-

gyományos „Purimspiel” álarcos szereplők bohókás ágálását és hallotta harsogó kacagását. Mégis valami különös nyomást érzett a szíve körül. Valami közeledő veszedelem fenyeget, ha a Szent visszaparancsolta őt Téglásra.

Amint úgy töpreng és tünődik, egyszer csak észreveszi, hogy három előrehajlott alak bujkál a fák között. Rögtön gyanút fog, a rekeszhez lapúl és figyel. Az egyik surranó ember belebújik az odvas öreg diófa üregébe, a másik kettő felmászik a fára és kémlel egyenesen a szülői ház ablakába. Ha megmozdulnak, imitt-amott egy-egy balta, egy-egy puskacső is megvillan a sötétben.

No, ezek semmi jót nem akarnak, gondolta Jaszele. Lopva odakúszik a fához, megragadja és kicsavarja tövestől és viszi, csak viszi előre. A három embert pedig, a *fában* és az ágak között babonás rémület fogja el. Sok vihart láttak már, de sétáló diófát még soha. Torkuk szakadtából ordítani kezdenek. A vendégek kiszaladnak. Jaszele köteleket hozat a házból és összekötözi a vacogó éjjeli látogatókat.

Másnap bevitte őket Debrecenbe. Ott hamar kiderült, hogy a három ember nem más, mint Kerekes Jóska és két alvezére, akit hét vármegye pandurja hiába üldöz évek óta.

Gróf Degenfeld alispán még aznap kifizette neki a száz pengő forintot, ami ki volt tűzve a garázda betyár fejére.

Legnevezetesebb virtusát azonban akkor vitte véghez, mikor szétverte Debrecenben az egész országos vásárt.

Jaszele Tégláser, miután családot alapított, kereskedésre adta magát és minden esztendőben eljárt a debreceni országos vásárra. Ilyenkor korán reggel bement a vendégfogadóba és tíz embernek való ebédet rendelt. A fogadós mosolygott, mert tudta már, hogy mind a tíz porciót Jaszele egy-maga eszi meg.

Hányadik porciónál tartott most — már, amikor ez az eset megtörtént, — nem tudom. De bizonyos, hogy igen kedélyes hangulatban beszélgetett az asztal körül ülő vásárosokkal. Mindegyik csak úgy kapkodta az ebédet, ő azonban lassú, ráérő tempóval vagdalta a libacombot és szürcsölte a bort.

— Már én mindent bevásároltam, — mondotta elégedetten, — akár haza is mehetnék.

— Aztán miért sietett enyire reb Jaszele? — kérdezte az egyik.

— Nem sietek én, amint látják, de tartom magam apám intelméhez, amit viszont ő a Baal Sémtől hallott.

— A Baal Sémtől? — kérdezték többen.

— Igen. Az apám ott volt 1750-ben a nagy szerencsi vásáron, amikor a Baal Sém először jött be hozzánk.

Az országos nagyvásáron természetesen sok zsidó is verődött össze. Amint messziről meglátták a hosszú szakállú tisztas alakot feléjük közeledni, legott megértették, hogy ez valami „nagy ember” lehet. Azonnal tudakozódtak a gabbénél az idegen vendég kiléte iránt, de a jó gabbe hiába mondogatta nekik, hogy a Baal Sém maga áll előttük, mert eddigelé még mit sem hallottak volt erről az emberről! Mindamellet hamarosan összeseregett az egész ottani zsidóság. Körülrajongták a cáddikot, áhitatteljesen lesve, hátha hallanak valamelyes új ígét a szent szájából. De annak ajkai bizony csukva maradtak, mitsem szólott, hanem föl s alá sétálva, többször bejárta az egész vásár területét. A köréje gyűlt hitsonsosok is ezt tették, jól szemügyre véve minden egyes vásáros embert. Végre aztán az esteli ima (mincha) előtt megszólalt a Baal-Sém s ezeket mondotta a figyelmesen hallgató meglepett híveknek:

— „Ime Testvéreim, látjátok: ma nagyvásár napja volt itt s sokan eljöttek bevásárolni. Az ügyesek mindjárt megérkezésük után elmentek

Ptolemaeus Jannai király.
(Regi metszet dr. Lederer Sándor gyűjteményéből.)

König Ptolemaeus Jannai.

Le roi Yannai Ptolémée.

oda, ahol a szükséges holmikat megtalálhatták, s így dolgukat jól elvégezvén, körül is nézhettek a vásáron, megtekintették a vásár különböző bohóságait is, a vásári énekeseket, a körhintát, a csepürágókat. A könnyelműek és léhák azonban éppen az ellenkezőjét cselekszik ennek: első útjuk a vásári multságok helyére s a léha szórakozások felé vitte őket, ott elherdálták a drága időt késő estig, amikor már kénytelenek voltak hazautazni, anélkül, hogy szükségleteiket beszerezhették volna. Így van az fiaim, ezen a nagy világon is. A világ egy nagy vásáros gyülekezet! A komolyak s igyekvők iparkodnak mihamarabb isteni tudást és istenfélelmet beszerezni maguknak és oda se néznek a vásár ezerféle bohóságainak; de a könnyelműek s együgyűek elsősorban a léha látványosságok felé tülekednek, ott töltik el idejük javarészét . . . Hirtelen rájuk szakad az éjszaka, a vég a halál! . . ."

— Hát látják, ezért végzek én a bevásárlással délelőtt és délután csak akkor maradok, ha akad valami dolgom.

Alig fejezte be elbeszélését, nagy lihegve és kétségbeesve állít be hozzá három zsidó.

— Reb Jaszele, gyere velünk, ments meg bennünket. Mi elhoztuk a vásárra a falu bikáját. Tivadar megvette tőlünk, de nem akar fizetni és azonfelül agyon is akar bennünket verni, mert kérjük tőle a bika árát.

-- Na látják, már akad is egy kis munka, —

Mayerbeer ifjúkori arcképe.
Jugendbild Mayerbeers. Portrait de Mayerbeer dans sa jeunesse.

szólt oda könnyedén asztaltársainak és sietett ki a vásárra.

Ez a Tivadar hirhedt, erőszakos érmihályfalvai paraszt volt. Sohse múlt el az országos vásár, hogy néhány fejet be ne tört volna. Jaszele azonban bot nélkül indult a keresésére. Bejárt néhány fogadót, míg az egyikben megtalálta.

— Tivadar, add vissza a bikát ezeknek az embereknek, — szólította fel a parasztot, nyugodt parancsoló hangon.

— Nekem parancsolsz, te zsidó! — ordította vérben forgó szemekkel a vásár réme és felkapta a mellette fekvő baltát.

Nagy kavarodás támadt erre. A lacikonyhák tölteléke és a vásár csürhéje egy pillanat alatt összezsúrdult és gyilkolásra készen tódult a zsidók felé.

Ekkor Jaszele észreveszi a bikát. Megragadja a szarvainál, hogy elvigye, de erre kések, botok és balták emelkednek feléje, hogy meggátolják. Erre Jaszele megrándítja a nagy állatot, megforgatja a levegőben és szétcsap vele a tömeg közé. A támadók és a bámészok tömege már hanyathomlok rohan a szörnyű suhintások elöl, de Jaszele most már vak dühvel csapkod jobbra-balra, míg a bika cafatokban szakad a kezei között. Olyan nagy volt a riadalom, hogy az egész vásár szanaszét szaladt és Nánásig meg sem állt.

Szegény csenevész, kimarjult bachurok, akik a légy dorombolására és a levél zizzenésére összerándulnak, testük-lelkük didergett a gyönyörűségtől, hallván a zsidó erő hódító legendáit. És az egyik talmudista, áhítatosan meghimbálózott és kimondta a szentenciát:

— Hajaj, ilyen nagy a Tóra ereje, a szent „kállói” szavának az ereje élt Jaszele Tégláserben.

Kiss József hátrahagyott verseiből.

TEA.

*Egy csésze finom pekkóra vágyom,
De olyan már nincs a világon.*

*És ha Zeüsz ma lakomázik,
A mai lötytől ő is fázik.*

*És Juno asszony hörpintve részét,
Fejéhez vágja a gyors csészét.*

*Ami jó volt, az mind megromlott,
Soha, soha ilyen bolondot!*

*A mandarinok járnak-kelnek,
Ha kérdezik, nem is felelnek,*

*Vagy felelnek, de immel-ámmal,
Hogy nem törődnek a világgal.*

*Ronda világ! A föld megérett.
Jöhet már, jöhet a végítélet.*

Bródy László: Selyemkötél.

*„A te hajad fonatékja olyan mint
a szederjes bársony: akármely király
megköttenék az ő járásiban:”
(Énekek éneke 7.)*

*Elefántcsonttorony nyakadnak karcsu éke
és ablakán lehull árnyékból szőtt hajad,
mint egy selyemkötél, mit halkan tartanak
az angyalok nekem, ha hívnek fel az égbe.*

*Csodás kötélverők, akik ilyet csinálnak!
Az éj sötét vizét loccsantja szerteszt!
Szerelmes alkotás! A lábát és kezét
megköthetnéd vele akármelyik királynak!*

*Most azt mondom neked: E fényes rostokon
a toronyablakig én fölkapaszkodom,
jaj, engedj élni fönn az égnek közelébe.*

*Vagy hurkold selymedet, forró nyakamra téve
s a szörnyű ablakon taszits a mélybe le,
hogy övezzen körül a sorsom éjjele!*

KÓBOR NOEMI: JERUZSÁLEM PUSZTULÁSA.

Kóbor Noemi, a legfiatalabb és legtehetségesebb írónők közül való, ki ezzel a második könyvével valóra váltotta mindama vérmes reményeinket, amelyekkel első könyve megjelenésekor néztünk további irodalmi munkássága elé.

A milieu, amelyben nevelkedett, megtelítette lelkét tisztasággal és rajongó emberszeretettel; a Mester, aki ösvényeket hasított számára az irodalom őserdejében, csak a tündöklő napfényű tisztás felé engedte törtetni és elkerültette vele azokat a félelmetes sötét reketttyéket, amelyekből szennyes dúvadak lihegnek az ember felé. Kóbor Noemi hálás tanítványnak bizonyult, költői lelkében termékeny talajra találtak azok az irányító szavak, amelyek a szép, a nemes, a tiszta és fenkölt felé terelték. De Kóbor Noemi írói pályáján csak addig látszik meg az irányító mesteri kéz, ameddig a tisztásra ki nem ért. Az erős napfény nem kényszerítette szempilláit lezáródásra, hanem nyitott szemmel és erős lélekkel maga választotta magának az utat, amelyen tovább kell haladnia. Es ez a szabad akaratból való választás bizony nem a legselymesebb pázsittal borított útra esett. Arra az útra lépett, amelyen nem rózsa, csak a tüskéje, nem babér és mirtuság, hanem gúnyos kacaj és gáncsolódó szóáradat a jutalom Zsidó szenvedések, zsidó tragédiák, zsidó panaszok énekese lett Kóbor Noemi és minden bizonnyal szenved ő is, könnytől nedves az ő szeme is, amikor hőseivel együtt törtet a zsidóságot fojtogató rengetegből, hogy megtalálják a Népet, a dicsőség, a tudás, a hatalom, az erő és pompa népét: Izraelt.

Jeruzsálem pusztulása egyesíti magában mindama írói kvalitásokat, amelyekkel nagy népek nagy tragédia-írói írják meg saját nemzetük gyászos bukását. Kóbor Noemi nagy történelmi tudással, páratlan korszerű stílusművészettel és bámulatrakész írói tehetséggel oldotta meg azt a nehéz problémát, hogy visszavarázsoljon bennünket azokba az izgalmas, túlfűtött, tragikus percekbe, amelyekben egy hatalmas, virágzó nép sorsa dőlt el és szálolt a sírba.

sz. n.

Kóbor Noemi

SZEMÉLYEK:

Eleázár, a templomi testőrség kapitánya
Grapté, adiabenei hercegnő
Johanán ben Zakkai, a bölcs
Ősz testőr
Első, második, harmadik testőr
Első, második római
I. kórus, II. kórus

Ophla hegyén. Nagy terem, oszlopos ablaksor a templom romjaira nyílik. Őrszemek a távolban. Világos reggel. A háttérben, asztala előtt Eleázár ir könyökére támaszkodva. Előtte pergamének, égő mécses. Grapté a baloldalon keskeny ajtón jön be, eloltja a lángot. Eleázár felriad.

GRAPTÉ: Megint virrasztva töltöttem az éjszakát.

ELEÁZÁR: Künn jártam az őrszemeknél. Pihent római csapatok érkeztek. Titus kikiáltatta, hogy ha ma, míg a nap útjának felét bejárja, meg nem adja magát a város, nem kiméli a templomot és felkoncoltat minden élő lelket, akit Jeruzsálemben talál.

GRAPTÉ: Te arra tanítottál egykor, hogy a szentély harcol értünk, míg mi érte harcolunk.

ELEÁZÁR: Akkor gyermekek voltunk. Oda nézz és lásd, meg akarta-e menteni az Ur az ő templomát? Ha e világ árját folyni engedi, maradjunk a földön és határozzunk emberész szerint.

GRAPTÉ: Te csonka, szomorú szentély. Ameddig te állsz, sajgó szívemben kérdő remény lobog és eláraszt tűzével. Ameddig te állsz, még bízhatok, karom hasztalan nyujtván az én uram után. A nap betűz az aranyablakon. Az ércfalakról a sugarak lángolón visszaverődnek. Oh, lobbanj lángra, égi tűz, hozd el nekem az én uram csókját. Csoda jöjj, szállj le a mennyből, hogy kínjaimat szavának melege szelid simítással elaltathassa. Jöjj, nem bírom már egyedül magamban hordani titkaimat, mik füstölögve, kúszán gomolyganak bennem. Mozdulj meg, lomha köhalmaz, hogy könnyeim kicsordulhasanak.

ELEÁZÁR: Közel a szabadulás. *Ir tovább, ahol abbahagyta.*

GRAPTÉ: Nem bírom tovább. Az őrszemek, a város, a szentély, mindenre ragyog a tekinteted, csak arra nincs idő, hogy velem beszélj. *Letérdel előtte.* Bocsáss meg, nem panaszkodom, de annyi sötét, szomorú órán, fülledt éjszakákon, rémkiáltások, hörgések között, mik felhangzottak hozzám, egyedül voltam. Te küzdöttél, kétségbeestél, újra-újra bíztál, én csak vártalak. Az árva napok évekké lettek, ha visszanezdek, egyetlen elnyúló szorongó éjszakát látok, amiben néha-néha megvillan a te alakod.

ELEÁZÁR *kezét fején nyugtatja:* Sürget az idő. *Tapsol.*

GRAPTÉ: Reggelenként ujjongva ébredtek, éjszakán át bizonyára megtörtént a csoda és egész nap könyörgök, hogy a következő éjszakán megtörténjen. Eleázár, Eleázár, segíts.

ŐSZ TESTŐR *belép, ezüst tálcán kenyeret hoz:* Itt a reggeli.

ELEÁZÁR: Nevezetes kenyér, Grapté, az utolsó Jeruzsálemben.

GRAPTÉ: Elkészültem erre a napra.

ELEÁZÁR: Embereink még nem tértek vissza János üzenetével?

ŐSZ TESTŐR: Aligha ott nem marasztalta őket a ravasz róka. Mondtam neked, uram, kár oly fiatal legénykéket küldeni főbenjáró dolgban.

ELEÁZÁR: Azok gyorsabban járnak.

ŐSZ TESTŐR: És el is fújja őket minden szellő.

ELEÁZÁR: Maradj, levelet viszel.

ŐSZ TESTŐR: János úr hívei megint itt ólálkodnak körülöttünk. Meg kellett szabadítanunk a földi gondtól párat, nagyon is közel kerültek a torlaszainkhoz.

GRAPTÉ: Ez volt hát, ami felébresztett éjszaka.

ŐSZ TESTŐR: Rajtuk mulik, fenség. Nem mi törünk orvul rájuk, ők lopóznak fel éj setétjében hozzánk, barátságos szándékkal ugyan nem lehettek. Mint a macskák kúsznak a földön. Igaz, lábukon alig állanak az éhségtől.

ELEÁZÁR: Megmondhatod nekik, most már nekünk sincs semmink.

ŐSZ TESTŐR: Nem igen állunk szóba egymással. János úr keze alatt még a szemük nézése is macskává lett. Karmaik keselyükarmok, hátuk görbült, mint a támadó tigrisé. Ugyan megköszönik nekünk, hogy hetek óta pihenés nélkül verekszünk a rongyos életükért.

GRAPTÉ: Ha megosztottuk volna velük a mi élelmiszereinket, akkor . . .

ELEÁZÁR: Egy napig sem laktak volna jól abból, amiből a mi csapatunk hetekig megélt és senki azért ma hálásabb és jobban lakott nem lenne.

ŐSZ TESTŐR: Amíg jártányi erejük volt, úgyis többet ártottak nekünk, mint az ellenségnek. Nem is kellemes, ha az ember sohse tudja: hátulról-e barát, vagy szemtől-szembe az ellenség nyíla találja-e. Most legalább a csatában nyugtunk van tőlük.

GRAPTÉ: Éheznek.

ELEÁZÁR: Ne félj.

ŐSZ TESTŐR: Isten büntetése rajtuk. Mióta az urakat a szanhedrin udvarán meggyilkolták, a városban egyik dögvész a másikat éri. Mi pedig itt fenn épek és egészségesek maradtunk. Tárházaikat villám gyújtotta meg sorra, a mienket a mennykő elkerülte. Ők egymás között is torzsalkodnak, temetetlen hullák hevernek az utcákon, a mi táborunkban körülnézhetsz, fen-

ség. Mert mi Istentől fölénk rendelt úrnak szolgálunk és nem felvidéki parasztnak.

ELEÁZÁR: Az ellenséget nem gyűlöled úgy, mint gischalai Jánost.

ŐSZ TESTŐR: Rómától nem azért akartunk szabadulni, hogy parasztok uralkodjanak fölöttünk. Te vezettél, uram. Ha a paraszt urak nem lázítják a város népét ellened, megmenthettük volna az országot, de persze, feleannyi erővel . . . ha csak Isten csodát nem művel . . .

ELEÁZÁR: Nincs csoda.

ŐSZ TESTŐR: Uram, napkeletkor megint átnyargaltak a mennybolton az égi lovasok . . .

ELEÁZÁR *komoran:* Hallgass, öreg Jób. Az a három fiú már nem tér vissza, elviszed Jánosnak ezt a levelet. Nem az első, hanem az utolsó, mit tőlem kap. Üzenem Jánosnak, ez a végső óra. Nem vállalom tovább a szentély védelmét. Embereim fáradtak. Vizünk, kenyerünk elfogyott. Az ellenség, ha kapuink délig meg nem nyílnak előtte, ostromra indul. Határozzon, adja át a várost és a szentély és minden élő lélek kegyelmet talál Titus előtt. Mondd meg neki, hogy életünk nem drága, de minden tehetetlenségünk érzetében a szentélyt kockáztatni nem Istenbe vetett bizalom, hanem káromlás. Hallottad, Jób? *Mehetsz! Ősz testőr el.*

ELEÁZÁR: Vadállat, tébolyodott, ha most sem alkuszik meg a valósággal. Az a tehetetlen dac, az ellentmondás, vagy esztelenség csodája, ami még mindig mellé szédíti a népet?

GRAPTÉ: Mi lesz velünk, ha a város megadja magát?

ELEÁZÁR: Visszatérsz azokhoz, akikhez vérszerint tartozol.

GRAPTÉ: És veled mi lesz?

ELEÁZÁR: Ne feledd, Jeruzsálem elveszett, elvesztünk egymás számára mi is.

GRAPTÉ: Még nem. Hitünk Istentől jött, nem lehet tévedés.

ELEÁZÁR: Igazság a hit, a nagy törekvések isteni kiválasztott országa. Igaz az, amiért álmodunk, harcolunk, szenvedünk. Igaz az eskünk, amely széppé teszi a mi csóktalan, ölelés nélkül egybeforró életünket. Igaz a lélek, mi szemünkből egymásra árad. Igaz Cijjon örök szentélye és a kiválasztott nép nagy hivatása.

GRAPTÉ: Ugy-e, nem volt hiába négy évi vérontás, nyomor, keserűség, rabság, Eleázár? Játékos, boldog időben szűk volt nekem márványos, pompázó Jeruzsálem és minden kertjei nem voltak elég illatosak, szabadok szememben. Most palotám börtönömmé vált, Jeruzsálem ligetei letarolva és én csak a megtépett szentélyért és Jeruzsálem kopár romjaiért imádkozom. Ne lássak fát többé, nap melegét szívó, fürtös venyigében sohse gyönyörködjek, csak a csoda jöjjön, csak ne lett legyen minden áldozat hiába.

ELEÁZÁR: De a valóság a röptükben megnyírbált álmok, a harcban folyó vér, a szenved-

dély földi lázongása. Valóság a test, melyet elhagy a lélek, valóság az emberek összeütközése. Az elnyomottak részén van az igazság. De ha az elnyomottak támadókká lesznek, megfelejtkeznek erejük titkáról és a valóságnak élnek, mit a perc kínál. Az idegen uralom fényének és éhező ezreknek valóságát fel akartam cserélni az igazsággal, mit lelkemben hordtam és ehelyett felcseréltem a nyomor, vér, gyűlölködés, hajszolt, végzetterhes valóságával. Nagy eszme harcából egy örült rögeszméjének védője lettem. Futván mellette, süket füleknek könyörgök, ne pusztítson tovább és jobbra-balra közben kénytelenül ontom a vért, rombolok magam is.

GRAPTÉ: Te tudtál volna építeni.

ELEÁZÁR: Gischalai János ma is parasztbíró lenne és békésen ravaszkodna falujában, ha én nem jövök. Menahem bitón fejezte volna be életét és nem lenne nemzeti hős, ha én nem faragom azzá. Az otromba, izzadt testekbe léleknek árnyékát én fújtam, szavakat adtam nekik, amikbe mint báránybőrbe burkolóztak. Eszmék erősebbek a fegyvernél, de maguk csak addig tiszták, míg fegyvertelenek.

GRAPTÉ: A lángjukban megégő érzések, a szentben felolvadó akarat legnagyobb áldozatát mi meghoztuk. Látom a pusztulást, testvérharcot, elhomályosul a szemem a gyötrelemtől. Éhhalál vagy megadás az utolsó állomás. Borzadok tőle és tudom, feltartóztathatatlanul közeledik. De nem érzem, hogy meg fog történni. Az Ur mannája az éhenhalókhöz szállt alá és nem a bővelkedőkhöz.

ELEÁZÁR: Az Ur értünk nem mível csodát. Minden irgalmatlanul közeledik a maga következményéhez és az Igazságos nem szólhat bele ebbe, mert nem lehet igazságtalan.

GRAPTÉ: A félelem megérint, de marka nem szoritja össze szívemet. Hiszek, Eleázár, a belső hangnak, mi a jövőt hívja és fogok hinni az utolsó pillanatig, míg a halál testemig nem ér.

ELEÁZÁR: Pompás virág a rajongás, illata méreg, esztét vesztől tőle, ki hozzá hajol. Ittunk kelyhéből mindaketten. De a mámor eloszlik. Kezdődik az élet. A valódi.

GRAPTÉ *megriadva*: A valódi?

ELEÁZÁR *főlé hajol*: Mennyire megsápadt, fogyott ez a szegény kicsi fej. Ideje már, hogy gondos, nyugodt kezekbe kerüljön, miknek ápolása alatt felébred álmából. Alszol most, Grapté. Amit láttál, hallottál, mióta Agrippa terrasán lefektettelek: lázalom volt. Emberhalál, sebek, durva szó, tűz és szomjúság, semmi sem való. Csak az igaz, hogy álmodban aggódva örködött valaki fölötted. Felejtsd el a nevét, de árnya suhanjon át néha lelken. Szeretted téged.

GRAPTÉ: Szeretlek.

ELEÁZÁR: Úgy, úgy, az Ur nagy ajándéka a szeretet arra való, hogy fürödjünk benne. Megtisztítja a bűnöst és az ártatlant tündöklő

fénnyel koronázza. Nem adatott az embernek enyhe középút, megosztás, alkuvás, rossznak és jónak megédesítő keveredése. Népek harcában irgalom, ember küzdelmében pihenés. Nem vislek tovább a végzetes úton. Foglyom voltál, felszabadítalak. Vártam, ameddig lehetett. Hallgattam, ameddig a cselekvés lehetetlen volt. De most kezembe kerülnek a város kapui és én foglyomat szabadon bocsátom.

GRAPTÉ: Nem vagyok fogoly. Maradtam, nem marasztaltál.

ELEÁZÁR: Akkor dicsőség volt, most a gyalázatod, ha maradsz.

GRAPTÉ: Nem szakaszthatsz el magadtól.

ELEÁZÁR: Tudatosan nem vislek a szerencsétlenségbe. Készülj. A magukat kegyelemre megadó kiadják fejedelmi rabjukat. Él, Grapté, engedd hinnem, hogy ragyogón élvezve az életet és ebben a hitben boldog leszek. Mert, Grapté, az élet azé, aki hálásan elfogadja, mit nyílt teli marokkal kínál és elhúzódik azoktól, kik háta mögé rejtett balkezét rángatják.

GRAPTÉ: Aranysallagos, lángszarvú felhőkön száguldtak tündöklő égi lovasok. Az ébredés közel, a megmentés. Jöjjetek, égi lovasok és mentsétek meg a szerelmemet.

ELEÁZÁR: Oh hallgass, Grapté.

GRAPTÉ: Jöjjetek, égi lovasok és harcoljatok értem a szerelmesemmel, mert el akar üzni magától. Uristen, tégy csodát az életemért. Fakkass vizet a kösziklából, építsd fel a lerombolt falakat hétszerte erősebben, hogy el ne üzhessen magától az én szerelmesem. Lebegjen a te dicsfényed a szentély fölött, cikkázó lángja égessen meg a pogányt, ki hozzá közeledik. Védj az én boldogságomat. A szívembe dobogó harcos érzést adtál, nem azért adtad-e, hogy győzedelmeskedjék? Bizalmam, sok magamszavú halk imádságom, nem tőled jöttek-e, hogy hozzád az én földi remegésemmel visszatérjenek? Segíts Uristen, mert ellenem fordult, akit szeretek.

ELEÁZÁR: Életemet küldöm el veled, amit eljátszottam. Nem a tiéd minden keserűség. Áruló voltam a magam fajtájával, áruló vagyok azokkal, kikért elárultam őket és el kell árulnom a magam érzéseit is érted. A jóvátétel kegyetlen erény. Menj, Grapté, jószántodból és mint kiszabadult királynőt ünnepelni fognak. Ha Jeruzsálem védelméből kiszakadunk, erőszakkal választanak el egymástól.

GRAPTÉ: Akkor itt maradunk.

ELEÁZÁR: De a város és a szentély...

GRAPTÉ: Pusztuljon a város, pusztuljon a szentély! Ha élve nem vihetsz magaddal, meghalok veled...

ELEÁZÁR: Villám nem sújtott le, mikor káromoltál, engem sem, ki a bűnre indítottalak. Isten nem szól bele az emberek dolgába.

GRAPTÉ: Nem veheted el a vágyamat az életem után. Ne szólj, tudok mindent, jobban,

mint a bölcsek, jobban, mint a valóság, jobban, mint az egész szerencsétlenségem. Bontakozó, rügyező, szárnyaló életem, amit hallgatózva lessek sok magányos órában, te vagy. Vagy. És semmi külső hatalom meg nem változtatja ezt a valóságot. Oh, tudósok, harcosok, sokgondú urak, mi az egész föld szerencsétlensége az enyémhez képest? Mi az ország dolga könnyeim folyása mellett és mi a jövő békéje, ha érte eleven lelkeket eltemettek? Nem lehet igaz, nem lehet úgy. Egyszerűbb az út.

JÓSUÁ az ablak alatt: Keletről, nyugatról, éjszokról és délről hang zeng Jeruzsálem fölött, a templom fölött, az egész nép fölött. Jaj neked, völegény, jaj neked, menyasszony, jaj neked, jaj neked, óh, Jeruzsálem.

ELEÁZÁR: Hallod? Neki igaza volt és megkorbácsoltattam.

GRAPTÉ a kenyeret ledobja az ablakon: Kapjon kenyeret most a vén félkegyelmű az ő tévedéséért. Oh, én mindent jobban tudok nálatok.

KÓRUS: „Áldott vagy, Izraelnek megszabadítója, ki a te rabszolgádnak, Dávidnak keze által a hatalmasnak erejét eltörted és a kívül álló pogányoknak hadát Jonatásnak, Saul fiának és az ő apródjának kezébe adtad. E sokaságot is rekeszd a te népednek, Izraelnek kezébe, hogy megszégyenedjenek az ő hatalmasságukban és lovagokban. Bocsáss rettegést rájuk és az ő erejüknek bátorságát erőltened meg, hogy az ő romlásukon álmélgodjanak. Verd le őket a téged szeretőknek fegyverével és dicséretekkel tiszteljenek téged mindnyájan, akik ismerik a te nevedet.”

ELEÁZÁR: Jóbnak már vissza kellett volna térnie.

A nyugati falnál Jeruzsálemben.
Alt-Jerusalem: An der Klagemauer. Le mur occidental (mur des complaintes) à Jérusalem.

GRAPTÉ: Borulj le, Eleázár és énekeld az imádkozókkal az imát, mire te tanítottad őket. Nem maradhatsz rideg. Imádkozz, hogy kegyelmet találj és felengedjen a szived. Mert az enyém lázong és fáj, de nincs élet és nyugalom, amiért e kínokat felcserélném. Akarok, Eleázár, oly erősen akarok veled élni, veled halni, hogy akaratomtól falak összeomolhatnak és emberek ajkán ellenkezőjére változik az ő kívánságuk.

ELEÁZÁR: Lenne bár az akarat mindenható. Szent a te érzésed. Lázongj, sírj, átkozódj, ne törődj mással, mint a kis világgal szived közepén, élj, élj a pillanat keserű mámorának. Em-léknek édes az és örülj, hogy karjaid tehetetlenek, hogy szavaid lelkemről lecsúsznak. Csoda a te tisztaságod, mely arra törtet, hogy megromoljék, mint ahogy minden túlbuzgó forráság semmivé foszlik; a bizalmad, ami hívja azt a jövőt, mit lelkeddel látsz és nem félsz, hogy szemeid borzadni fognak tőle. Gyermekek, ki félelmet, borzadályt és megalázást nem ismersz. Vezetni én foglak. Szenvedni fogsz és átkozni — és áldani később. Most már tudom a helyes utat, mert magam minden szenvedélytől elszakadtam.

GRAPTÉ: Könnyes a szemed.

ELEÁZÁR: Nem éreztem, hogy kicsordult. Tudtomon kívül talán szánom szegény, szép szenvedélyeimet.

ŐSZ TESTŐR: belép, utána három társa: Uram, a testőrök kérését hozzuk eléd.

ELEÁZÁR: Jelentésem várom, nem a kívánságtokat.

ŐSZ TESTŐR: A választ? Felneszel. Alul a zaj elcsendesül és morajló ének hallatszik.

KÓRUS: „Tekints le ránk, Isten és támaszd fel a mi királyunkat, Dávidnak fiát az ő idejében, Mindenható, hogy uralkodjék Izrael felett.”

ŐSZ TESTŐR: Halljad, uram, halljad! A harci zaj dalra hangolódik. Azt üzeni János, az Uristernek nagyobb a temploma, mint a szentély, a világ az ő igazi temploma.

ELEÁZÁR: Az eszelős szájában az igazság is szentségtöréssé változik.

ŐSZ TESTŐR: Nem adja át a várost. Örök életet nem cserél el Jeruzsálem népe szolgálai haláláért. A lázongókat megkövezik az ő hívei. A rómaiak arénái hiába ásítanak a mi vérünk után.

ELEÁZÁR: felpattan. Egy pillanatra mintha nem türtőztethetné magát: Titus szava a győztes hadvezér és római úr szava. Ha kegyelmet ígér, kegyelmet ad. Aki hatalmon van, nem ravaszkozik.

ŐSZ TESTŐR makacsul: A rómaiak felkoncolnak bennünket, gyermeket, asszonyt. Akiket nem ejt meg a veszedelem látszata, megmenekülnek,

ELEÁZAR: És te hittél neki?

ŐSZ TESTŐR *lassan*: Ő a Messiás és kik szavára köréje gyűltek, azok, kik megmaradnak, mert titokzatos utakon lopja be magát az emberek érzéseibe Isten szava. Ne légy te büszke, hogy a templomot védted, késleltetted vele a szabadulást. A tiszta hit az egyetlen fegyver az utolsó napon. Míg kard villog és földi kívánságok élnek, Isten távol tartja tőlünk az ő országát.

ELEÁZAR *gúnynyal*: El a földi kívánságokkal, hogy teljesüljenek.

ŐSZ TESTŐR: A mennyei templom a földi pusztulásának pillanatában ereszkedik le a boldogoknak szemelättára. A mennyei harcosok a fénytől felüdült szentelt harcosokkal együtt verik le a föld pogányait. Az magasztosul fel, aki legtöbbet szenvedett, annak karja, kit az éhség kínja leggyötröbben rág, lesz a legerősebb. Akit a halál lehelete ér, örüljön, mert örök életre virrad, anélkül, hogy elszenderülne.

ELEÁZAR: Szolgák hite a bér. Vajjon az alázatos hüvely eltakarja-e Isten elől a számító lelket? Ha nem kapjátok meg, amit kívántok, más gazdához szegődtök?

ŐSZ TESTŐR: Uram, bocsásson meg nekünk és neked a mindenható.

ELEÁZAR: Valóban, meg nem adni magunkat és ölbetett kézzel csodákat várni, illő hozzánk, kiknek feleségünk, gyermekeink vannak. Jób akkor is várja majd kijáró bérét, ha egyetlen fiát szemelättára gyilkolja le a megszálló sereg és változatlan szelidséggel morzsolja imáit.

ŐSZ TESTŐR: De hátha mégis János a Messiás?

ELEÁZAR *gúnynyal*: Bizonyára az. Nézd csak, Jób, a hegyi úton kanyargó menetet. Asszonyok és gyermekek hada. Ideje is, hogy a legvédtelenebb, az első támadásnak kitett helyre gyűjtse össze János az ártatlanokat. Ha fiad köztük van, öreg Jób, megállod-e, hogy ne menj védelmükre? Vagy bízol égnék emelt kezeid csodájában?

ŐSZ TESTŐR: A fiamért kell hinnem a csodában, mert tudom, a kardommal csak meghalhatok érte, de meg nem menthetem. Kegyes jó uram, mi határoztunk.

ELEÁZAR *csodálkozva*: Felhatalmaztalak titeket bármely elhatározásra?

Ruinen in Palastina.

Romok Palesztinában.

Ruines en Palésthine.

ŐSZ TESTŐR: Testvérek, megmondom én nyíltan, ahol a harc céltalan, ne harcoljunk. A vezér is azt tartja, hiszen alkudozni akart Rómával. Eső nem esett újhóld óta és a szárazság béveszi magát csontjainkba. A völgyben villámlik a Siloah-patak, csábít a vize ivásra, fürdőre. Ha megbékélünk Rómával, hej, micsoda hatalmas kortyot iszunk belőle. A hegyekről a távolban szürkélik a zophimi olajerdő. Bogyói bizonyára megértek már és lombjaik hús árnyékot adnak. Itt a kövek égetik lábainkat, a felhasadt föld nem tűr magán.

ELSŐ TESTŐR *izgatottan*: Az én falum datolyái voltak a legédesebbek.

MÁSODIK TESTŐR *komoran*: Micsoda fehér kenyeret sütött az én húgom!

HARMADIK TESTŐR: Vajjon van-e még vad Judea erdeiben?

ŐSZ TESTŐR: Megjutalmaz bennünket az Isten a mi szenvedéseink napjai szerint.

ELSŐ TESTŐR: Szomjazom!

ŐSZ TESTŐR: A Messiás fénybe öltözve megjelenik a szabad hívőknek a szentély hegyén. János lesz az és mégsem ő. Az lesz, akit mindnyájan megismerünk.

ELEÁZAR: Valóban, nagyon meg kell változnia, hogy ráismerhessek.

ŐSZ TESTŐR: Hitetlen vagy, uram, de meg van írva, akik őt gyűlölik, megtérnek hozzá. És közeleg az ő napja, mert mulandó földi burkát lelke elhagyni készül. Rút ő és testét lázak gyötrik, Isten ostora sújtja őt húsában, elalélt tetemén már csak csodatevő keze él. Ujjai titkos dolgokat mutatnak, mik halandó előtt rejtve vannak. Ha nem látod, meghalsz, mondta ő és intésére fényes nappal megláttam a véres kardot a világ fölött és azóta mindnyájan látjuk.

Akik pedig látják, életben maradnak. Azért mondom, menjünk, vezér, a szentély udvarára a nép után és figyeljük a véres kard útját, amely lecsapván reánk, megnyitja az eget. Mi mindnyájan aggódunk a te hitetlenséged mián, oh uram. Lágýítsd meg a te szivedet, hogy a Messiás befogadjon az ő országába és mi veled maradhassunk.

ELEÁZÁR: Befejezted?

ŐSZ TESTŐR: Be, uram. Ő azt mondja, megment bennünket, — te magad vallottad, nem tehetsz semmit.

ELEÁZÁR *leszúrja*: Ezt tehetem. Így jár a kutya, amely mohón felfalja a mérgezett húst. Vigyétek őt és mondjátok meg, akiknek kedvük van kötekedni velem, amit láttatok.

ELSŐ TESTŐR: Mit tegyünk, uram?

ELEÁZÁR: Fegyverrel kézben, rohamra készen várjatok.

MÁSODIK TESTŐR: De...

ELEÁZÁR *ridegen*: Takarodjatok.

A TESTŐRÖK *kiviszik a testet*.

ELEÁZÁR *az ablaksornál áll és nézi, mi történik lenn*.

GRAPTÉ: Mit tettél?

ELEÁZÁR: Undorodom. Ez a módja. János megkövezi az éhenhaló lázongókat és a maradéka tűzbe megy érette. Én kenyeret adtam az éhezőknek és elhagynának engem, mert a csordának botos pásztorra van szüksége. Most meghunyászkodnak és engedelmeskednek. Így engedelmeskednének azok, kik most ellenem vannak, ha megmutattam volna, hogy tudok kegyetlen lenni, mint Menahem és ravasz, mint János, a paraszt, ki megkóstolta a hatalmat és még saját életét hogy megmentse, sem akar róla lemondani. A hullám, mi felvetette, a mélybe kanyarodik, ő belekapaszkodik a múló fehér víz-taréjba és talán még hiszi is, hogy ő a Messiás. Mit neki a nép, amelyből szakadt. Csak egy vérből valók tudják úgy sárba tpori egymást, mert elfogadják a rúgást azok, kik maguk is csak rúgni tudnának.

GRAPTÉ: A nap rátűz a gyilkosság helyére és ragyogóvá foszlik a dermedt ijedtség. Rátűz a gyilkos kezére és én ezt a kezet szeretem. Rátűz az én nyomorúságomra és szemem előtt a tikkasztó porszemek boldog kábulatba rejtik a következő percet.

ELEÁZÁR: Oly egyszerű valakit elhallgatni, úgy hogy kést döfök belé. A hús az úr a lélek fölött és a gondolat diadala csak a hús rettegésén át szerezhető. Hogy sorakoznak most figyelő rendben, mily tiszteletteljes csend támadt. Hősöket neveltem azzal, hogy egy megtévedt öreg embert, ahelyett, hogy vigasztaltam volna, meggyilkoltam. Undorodom tőlük.

JOHANÁN *belép*: „Nyomorgatásnak, ron-tásnak, szorongatásnak napja ez az Urtól, a kö-

fal romlásának és a hegyek között való kiáltás-nak napja.”

ELEÁZÁR *keserűn*: Minden bekövetkezett, amit te jóstál. Az örök élet világít a te próféta-lelkedre.

JOHANÁN: Éjjel-nappal vártam az intést, mire szánta ezt a korhadó életet az Ur, mert sokak közül hagyott egyedül életben engem. Ma végre parancsolt fölöttem.

ELEÁZÁR: Nincs cél, nincs cselekvés. Mi történt veled?

JOHANÁN: Bocsáss ki innen. Azok ott még egyre hordják a köveket a falakhoz, pedig tudják, hiábavaló és nem engednek engem. Úgy van megírva, hogy öregségemre a számkivetésbe menjek.

ELEÁZÁR *kacag, ujjáról gyűrűt von le*: Menj a követ jelével. Bölcs vagy, Johanán, kár lenne, ha bölcseséged a bünösökkel és rászedet-tekkel együtt veszne. A világosan látó előtt tárva az élet.

JOHANÁN: Utam sietős, megyek.

ELEÁZÁR: Megállj. Vidd őt magaddal.

GRAPTÉ *rémülten*: Nem, nem. Ha elviszel erről a helyről, hol könnyeim lábaidra hullnak, meghalok.

ELEÁZÁR *felemeli*: Vidd.

JOHANÁN *mozdulatlan*.

GRAPTÉ: Nem érted, hogy elvetted az életemet? Hogy a te alamizsnádból élek? Miért akarod elvenni tőlem? A hangod, a járásod, kezdednek minden mozdulata reszkető lelket önt belém. Miért téped ki belőlem, amit adtál? Eleázár, Eleázár, miért nem ölsz meg a kezdeddel, mielőtt elüzesz magadtól? Miért alázol meg, mint asszonyt az ő ura, ha nem talál kedvre színe előtt?

ELEÁZÁR: Vidd őt, Johanán. Ezt az egy bünömet jóvá tehetem.

GRAPTÉ: Gyülöllek, Eleázár. Gyilkosom vagy, ízzenkint szaggatsz szét.

JOHANÁN: Könyörtelen az asszony szeretete. Magam megyek hát. Teljesedjék be az ő sorsa az ő kívánsága szerint.

ELEÁZÁR: Mi a kincs, mit Jeruzsálemből magaddal viszel? Mi van még menteni, rejteni való? Vén bölcs, rongyos ruhád alatt megfejthetetlen titkot takargatsz. *Nevet*. Meghalhatsz bátran, békében apáid házában. Jeruzsálem többé fel nem épül. Amit eltemettem, el van temetve jól és az álomlátásokat ráadásul utána hajítom. Nem maradt semmim. Mit akartok mellett ti ketten a multból? Én nem létezem. Jeruzsálem az én testem. Azt hiszitek, itt van, holott én tudom, csalódás az egész. A szép színek képe, mikor már szertefoszlott, egy pillanatra még elöttetek lebeg, mert apró részecskéinek idő kell, míg szemetekbe fúródnak. A túlvilágon, ha van túlvilág, nagy lesz a nevem. Annak építettem, annak lelkesedtem, annak szerettem.

Sulzer
Berühmte jüdische Musikkomponisten.

Halevy
Hírneves zsidó zeneszerzők

Bizet
Célèbres compositeurs juifs.

JOHANÁN: Súlyos teher a bűn az erényes ember vállán.

ELEÁZÁR: Van-e jövő, vén bölcs? Ha behúnnyom szemem, virrad-e nap Jeruzsálem romjai fölött?

JOHANÁN: „Mind az egész világ tele világossággal, csak az ő fejük fölött van éjszaka, azoknak a setétségeknek képe, melyekre menendők.”

ELEÁZÁR: Diadalodban gyönyörködöl. Ám legyen, nézd az ember kínjait, ki nem tud úgy eltörpülni népe sorsa mellett, hogy önélete neki ne fájjon. *Két római katonát vezetnek be.*

TESTŐR: Itt a vezér: Most mondjátok meg, ami mondanivalótok van.

ELEÁZÁR: Hol fogtátok ezeket?

TESTŐR: Fegyvertelenül jöttek, különben már nem élnének.

ELEÁZÁR: Beszéljete.

RÓMAI: Az alexandriai tizedik légiót ismerheted, vezér, sok embered hullt el a mi csapásainktól. Vitézségben mérkőzhetünk velük. De istenek ellen hiába a harc és a ti Istenetek hatalmasabb Ránál és Mithránál. Azért eljöttünk, hogy az ő oltalma alatt harcoljunk tovább.

ELEÁZÁR: Tudjátok-e, hogy itt, ha előbb el nem estek, éhen kell halnotok velünk?

TESTŐR: Ma még nem, még van kenyérem mára.

ELEÁZÁR: Hárman vagytok egy falatra.

TESTŐR: Én nem vagyok éhes.

RÓMAI: Nem fog a ti Istenetek kegyeltjén éhség, szomjúság. Félelem lepi meg Titus seregét, ha a templomhegyre veti tekintetét. Izisz amulettjeit szorongatják aggódva, hogy ezzel is megsértik az erős Istent. Boldog, ki az ő kedvében jár.

KÓRUS:

„Boldogok, kik téged szeretnek,
Mert örök békében lesz nekik részük.
Boldog, akit te megfenyítesz,
Mert örvendezni fog tebenned, ha látja a te dicsőségedet.

Dicsérd lelkem Istent, a nagy királyt,
Mert szafirból, smaragdból épül fel az új Jeru-
Drágakövekből az ő falai, zsálem,
Bástyái és tornyai tiszta aranyból.
És Jeruzsálem utcái kövezve lesznek beryll és
kárunkulus és ofirbeli kövel.”

A rómaiak leborulnak.

ELSŐ RÓMAI: Nem kenyérből élnek ők és víz nem istápolja őket. Láthatatlan étek erősíti testüket.

GRAPTÉ: Csillog az élet körülöttem, ujjongó hangok hangzanak a hegyről, jövendőtvaró boldog emberek éneke. Az angyalok tömjént és mirrhát áldoznak az Urnak. A dicsőség kiköt a földön és elhozza boldogságomat.

MÁSODIK RÓMAI: Jahvé zsoldja jobb, mint Titusé, örök étellel fizet.

ELEÁZÁR: Testem gyöngesége játszatja lelkem előtt ezt a gúnyálmot. Valóságra vált boldond ábrándom dermed szemem elé. El innen, el, förtelmes álmokép, népek söpredéke. A világ négy tája felől Jeruzsálembe ezek zarándokolnak. Ez az ígéret országa? Romok örültjei, babonák zsoldját hajhászó kalandorfajzat és egy elvakult leány az ő lakosai.

JOHANÁN a rómaiakhoz: A vezér elbocsát titeket, fiaim, keressétek a ti szerencséteket szívetek szerint.

ELEÁZÁR: Tör, ha szívüket átjárná, kegyelmesebb lenne hozzájuk, mint mézes szavad.

KÓRUS: „Oh, te szegény, szélvészől hányatott, vigasztalástól megfosztott: Imé, én a te köveidet kárbunkuluskőre rakom, zafirköveken építek téged. A te ablakaid drágakövekből csinálom, a te kapuidat kárbunkuluskövekből, minden te határodát kívánatos kőből.”

RÓMAI: A ti Istenetek a csodatévő Isten. *El.*

GRAPTÉ: Legyőzhetetlen a szív forrósága, nem szünhet meg szeretet és hit, fegyver meg nem fagyasztja, el nem törölheti a föld színéről, a levegőégről, mindenfelől, amit átkarolok, amiben mozgok, amire lehelek.

ELEÁZÁR: Titus szeretné a szent aranyedényeket épségben megkapni és vár. A római kapzsiság nyújtja az élet hiú perceit, hitvány perceket, mert gyalázatosabb a magát vonzó csaló reménység a kínhalánál.

JOHANÁN: Elpusztulhat a hús, megszáradnak a csontok, elnémul a kiáltás. De az Urnak lelke száll a föld és a vizek fölött. Az Ur lelke repes az őrzőgömbben ott, ő táplálja a te keserűséged és ő visz ki engem messze idegenbe, hogy a száműzetés kenyere Izrael igaz hivatását hirdessem. Nem való földi uralomra a nép, mely minden erejét az eszmének áldozza és a tökéletesség látomásának él. Gyámkodni kell fölötté, ne legyen gondja hiúságokra. Mert eltérítik a földi javak az elmét a nagy úttól, mit az Isteniségig meg kell tennie. Nincs élet az élő Istenen kívül. Olyan ő, mint a bekerített vár. Árkokon és tüskés sövényen vezet hozzá út, ragyogása csábít, tüskéi elriasztanak. Köröskörül — földi testnek kívánatos pihenője — világít a nap, a földnek teremtett mécse. Kényelemben viselnek emberek ismerős nyomorúságot. A bizonyosság útján meghurcoltatnak és a megszokás elfajzott virágait koszorúban fűzik homlokukra. Azért rendezte Isten örök bölcsességében, hogy a tanítót gyámolítsák és a gyámolító tanításra szorul. Izraelnek adta a törvényt, mely majdan a világ megváltója lesz és kényszeríti hivatása betöltésére a föld népei, az ő ostora által. „A kiválasztottak teste tele sebekkel és lelke az éhség és szomjúság kísértéseivel, gyűlöletes az ő ábrázatjuk az emberek előtt, kivágnak az élők földjéből.” De élnek és a népek között járnak.

Egy talpalatnyi földet, melyet jártukban taposnak, kérek Titustól és annyi levegőt, amelyben lélekezzünk, nem magunk, hanem a bölcsesség számára. Nem a mi lelkünkért, hanem a szent tudásért, melyet nem ismer, de tisztel a pogány is. Nem az életünkért, hanem Isten szövetségének emléke miatt, melyet táplálnunk kell, míg az idők beteljesednek a világ fölött.

Elpusztul Jeruzsálem, mert rosszul értelmezték benne a törvényt, de nincs bűn, mi örökké hat a világban és a jó és az igazság örök.

Aldott és gyümölcsöző példa lesz még ő a népek előtt. „És a nemzetek rá fognak tekinteni

és mondani fogják: Megsebesítettett ő a mi álnokságainkért, megronttatott a mi bűneinkért, a mi békességünknek veresége van ő rajta és az ő sebei árán gyógyultunk meg.”

Mert meggyógyulnak a föld népei és a bölcsesség lesz az ő orvosuk, mikor az ostor, mit Isten bizott rájuk, kihull kezükből, mert nincsen többé, kit serkentsenek. A tanító és a gyámolító lelke portól tiszta lesz és belékötözik az egyetlen, örök, való, láthatatlan Isten. „Ad nekik új szívet és új lelket és elveszi a köszívet az ő testükből és ad nekik hússzívet.” Akkor leszáll a földre az ő Messiása, hogy uralkodjék a boldog nemzetek fölött. Viszem a törvényt a hontalanságba, a Messiás diadalútját megyek készíteni én.

ELEÁZÁR: Légy áldott, amiért átok helyett reményt hagysz nekem. Imádkozz érettem, hogy nevem nyomtalanul enyvésszen el az emberek között.

GRAPTÉ: Mikor száll a Messiás le hozzánk?

JOHANÁN: Ha az emberek szentül élnek, szentül cselekednek és gondolatban sem vétnek a törvény szentsége ellen, megszabadulunk Ádám átkos örökségétől.

GRAPTÉ: Soha, soha nem jő el az idő. Szent volt a hitünk, szentül cselekedtünk és gondolatban sem vétettünk a törvény szentsége ellen is imé, hová jutottunk?

JOHANÁN: A tökéletesség mértékét aggasd magasabbra és a te ítéleted értékét mind alacsonyabbra. Az asszony alázata egy perccel közelebb hozza az új világ teremtését. *El.*

GRAPTÉ: Tökéletesség! Ki állhatna meg valaha ő előtte, ha ő nem gyakorol kegyelmet? Nem a Jutalmazó az ő neve, hanem a Megmentő. Én ma meglátom a boldog országot, amelyről Johanán beszél.

ELEÁZÁR: Szép álmaim, utánatok nézek. Ti átsurrantok a még nyitott kapun, követitek Johanán lépteit. Oh, lendülő cselekedeteim, mik végigcikkáznak tagjaimon, oh, érzéseim, miket megízlelek, sorvadó jövőm, mit elhalása előtt megismerek.

GRAPTÉ: Hitetlen férfi, kezem kezében és te halálról álmodol. Én vívom meg az utolsó csatát és megnyerem, mert magamért harcolok. Ősi fatörzsek összetörnek, a fiatal, simakérgű fa hajlik a viharban és gögösen teríti szét ágait, ha a felhőket szétűzi a nap. Karolj át, bizz a hajlongó, gyöngye fácskában és zivatarban ne bújj korhadt óriások hervadt lombja alá. Veszélyes az.

ELEÁZÁR *gyöngéden*: Ragyogó, bizalmas szívű, szép párom, bűnöm és bíráim, ki sorsom dönti el, jer, éljük az utolsó órában az ígéret szép életét.

I. KÓRUS:

Mikor szólalnak meg a harsonák?

Cherubok trombitaszavára

Mikor száll le az éjszaka reánk?

II. KÓRUS: Legyetek türelemmel a földi sanyarúságban, testvérek, bizakodjatok, nem tart már soká. A világ négy sarkán lévő szeleket elbocsátotta az Ur.

GRAPTÉ: Azok ott reszketve hívják a Messiást. Én tudom, hogy jön, Eleázár, mert velem meghalna a világ. Eleázár, ha én meghalok, mindent magammal viszek. Az én testemben lobog minden, ami élet, bennem izzik a nap ragyogása és megszűnik minden, ha én meghalok.

ELEÁZÁR: Nagy Isten! Menj, hadd halhassak meg magamban, katonáim élén. Menj, egy perc még és késő lesz.

GRAPTÉ: A halál messze van, Eleázár, nagyon messze tőlünk és bennünk van a csókunk, a kék messzi rónák, aranyvizek hűvös érintése, virágillatok, az egész világ, amelyre eddig vártam, forrón beborít minket. Eleázár, bimbózó mandulafák nyújtják karjaikat, kinyílnak bennem, belőlem, rólam. Nálad és veled van az élet, az örök, a biztos és le fog szállni ránk, míg átka-roljuk egymást, az Isten országa, hogy a te szemed soha többé el ne forduljon rólam.

ELEÁZÁR *szeme a hegyet kutatja, amely mögött vöröslő fény kél*: Nem mennyekből lezálló angyal hozza ajándékul a büntelenség paradicsomát. A földön, észrevétlen, végtelen időnek titokzatos mélyén, a javulás, tökéletesedés, megszentelés útjának végén int az örök élet. Elmulunk mi, hamis úton járók, tévelygők az Örökkévalóság vándorútján. Elvész a mi hiu lelkesedés tarolta lelkünk, mert a tévelygés határához ért. Vonakodó testünk visszatér a porba.

GRAPTÉ: Eleázár, ne emlegesd a halált.

ELEÁZÁR: Halhatatlan az isteni lélek és a formák változzanak bár, halhatatlanok. Utánunk éled egy új ifjúság messze idegenben, buzogó vérében hősi pecsétje a vágyakozásnak. Leányok serdülnek, Grapté, akik, mint te, szeretnek és várnak. A te szemeid élnek homlokuk árnyékában és a te karcsú kezed emelkedik az övékben az Ur felé. Szembeszállnak tapasztalatlan, töretlen szívvel azzal a veszéllyel, mi minket elsodort.

GRAPTÉ: Győznek.

ELEÁZÁR: Oh, mi még sokszor élünk és százszor meghalunk, míg eljön a nagy zsarnok, a jövő ködében, országatlan népének parancsolója, új Mózes, az új Egyiptom pusztáiról és megvált minket, Grapté, százszor megkezdett rövid életünktől, hogy megizlelhessük az öregedés szelid örömét.

GRAPTÉ: Édes gyümölcsét.

ELEÁZÁR: Elzárja az ifjúságot a cselekedettől, hogy a férfiak munkálkodhassanak. Keserű vágyódások, megértetlenség vad sóhajai, töltsétek be az ifjúság kamráit. Tomboljanak bezárt falakon, tehetetlen gúnyjuk vesszen el magányos éjszakákon. De ha zokogás, átok, ima és vér elcsendesedett, kitáruul az ajtó a gyógyultak előtt,

kik önmagukban szenvedték az emberek csalfa álomlátásait. Boldogok ők, enyhültek és tiszták, mint kik kórággyról keltek, ártatlan a lelkük, mert idegenné lett álmaiktól és semmi nyomot ez álmok az őket környező világon nem hagytak. Elém mosolyogsz te, kit nem raboltam, hanem törvény és jog szerint nyíltan vittem el. Isteni engedelmesség tölti be a földet és elkövetkezik a szent aratás. Apa fiúra, fiú unokára, ivadékok messze során hagy erényben erősbbödő lelket, készségesebb tagokat a jócselekedetre. A munka a jutalom és a büntetés, a cselekedet élet és halál, Isten szövetsége az örökkévalóság. Isteni minden és kérlelhetetlen, kegyetlenség nélkül való és jóság nélkül.

GRAPTÉ: Mily békés az arcod, Eleázár, mily forrók a te szemeid és szavaid mily rettenetesekek.

ELEÁZÁR: Béke van a földön, Grapté és béke az emberekben. Háborúságnak csak azért látszik, mert nem látjuk előre sorsunk.

I. KÓRUS:

Mikor borítja be fejünket az árnyék,

Emberi szemnek nem való csoda elől?

GRAPTÉ: A szentély lángol. A megváltás tüze . . .

ELEÁZÁR: Katonák, rohamra a lángokon át. Aki megadja magát, nagyobb kínokkal hal, mint a tűzhalál. Előre! *Maga is az ajtó felé fut.*

GRAPTÉ *feljajdul*: Ne hagyj el.

ELEÁZÁR: Veled maradok. *Szomorúan*. A csoda a szivedben volt.

CSAPAT: Isten, könyörülj rajtunk!

II. KÓRUS: Egy kis szenvedésért örök jutalom vár. Földi nagy riadalomért mennyei békesség. Örvendezzettek, kik megértétek az utolsó órát, éltek az ítélet szigorú napján. Bátorság. A tűz meg nem éget. Kiáltsatok. Legyen a ti szivetek, mint a tűzben kiolvasztott arany. Az élet angyala birokban most győzi le a halált. Beleveti az Uristen vermébe, leláncolja pusztá középebe, beborítja a világról leszakadt minden sötétséggel.

ELEÁZÁR: És a nagy tusakodásban Jeruzsálem összeroppan a halál markában.

GRAPTÉ: Kérés, fenyegetés, imádság és átok, szálljatok elé, lágyítsátok meg az ő akaratát. Kétszáz ember karjának add kétezer erejét.

ELEÁZÁR: És adj nekik biztos, gyors halált.

GRAPTÉ: Eleázár, szivemben a pusztulás dobog. Sivatag, szürke, száraz a levegő, sötétedik.

ELEÁZÁR: Munkánk befejeztetett. Végre magunké vagyunk. *Serleget helyez az asztalra. Övéből kis fiolát húz elő.*

GRAPTÉ: Ugy-e, nem hagysz el soha, Eleázár?

ELEÁZÁR *mutatja az üveget*: Nézd, a nász-

italunk, Grapté, hogy ne választhasson el senki bennünket egymástól. Hűséges fogadalmunk utolsó pecsétje.

GRAPTÉ: Méreg!

ELEÁZÁR *mellette*: Álmodjuk, Grapté, Cijjon ragyogó, boldog öregségét és akkor hosszú a mi életünk és a szerelmünk nem hiábavalóság. Grapté, hűnyd be a szemed és mondd, lehet-e vége a pillanatnak?

GRAPTÉ: Örökké tart, Eleázár. Örök a világo sság, örök a láz, örök a boldogság és e pillanaton kívül nincs világ.

I. KÓRUS: Forró szél meg nem rettent, sziklák görgése meg nem ingat, fegyver csörgése kedvünk nem szegi. Mert velünk Isten az utolsó napon. A föld népei megindulnak ellenünk, de el nem érnek.

ELEÁZÁR: A valóságot tartjuk átölelve, az örökkévalóság a pillanat és a kérlelhetetlen megtorlás, mi elsöpör minket, hajnalhasadás, melyben a csillagok elalszanak.

Mialatt emelt serleggel egymást átölelve állanak, a tűz elborítja az egész láthatárt és az összeomlás nagy recsegéséből kihallatszik a

II. KÓRUS: Bátorság. Lejön a Messiás elénk a romladó világba, erős híd a változások felett.

I. és II. KÓRUS: Jöjj, király, igazak bírāja, uralkodj Jeruzsálem fölött. Szent király, szent néped közepette, a mennyei városnak kapuit nyisd ki előttünk. Vezess bennünket.

Dávid király 128. zsoltára.

*Boldog, ki féli az Urat
S hiven jár az Ur útjain.
Kezed munkája éltetőd,
Oh te, szerencse embere,
Már jó dolgod van ám!*

*Mint termő szőlő dús töve
Házadban édes feleség,
S terített asztalod körül,
Mint olajfának ágai,
Kis vidám csemeték.*

*Ugy áldás jut lásd, részeül
Az istenfélő férfinak;
Megáld téged, megáld az Ur,
A Sión ormán trónoló,
Hogy bánatok ne bántsanak!*

*Az élet minden örömét,
Mindig meglelhesd, sorra leld
Jeruzsálemben szüntelen
S láthatod fiaid fiait,
S szent békességben Izraelt!*

JEREMIÁS SIRALMAI

DR HEVESI SIMON FORDÍTÁSA
BARTA ERNŐ RAJZAIVAL

nagy prófétának, a siralmak hatalmas erejű poétájának szelleme árad ihletett erővel ebből a könyvből, amelyet mélységes örömmel lapoz majd a zsidó kulturának minden barátja. De ez a mű többet jelent mint a megértők esztétikai gyönyörűségét. Különösen nálunk, ahol a magyar zsidó művészek kevés kivétellel elzárják lelküket a zsidó kultúra elöl, ahol a zsidó származású művészek minden hatás, minden irány iránt fogékonyak, csak a biblia ősi, örökké eleven életét nem érzik. És épp ezért ez a könyv új utat mutat nálunk, megmutatja a magyar zsidó művészeknek, hogy a zsidó humusból, a zsidó géniusból micsoda hatalmas eszmekört meríthetnének, ha volna bátorságuk, hogy ott keressenek megihletést, ahova kora ifjúságuk emlékei torkollnak. Kétszeres örömmel üdvözljük tehát ezt a művet, melyben a szó és a kifejező forma művészete egyesül, hogy egy darab ősi zsidó poézist hozzon felénk.

Hevesi főrabbi bevezetése szinte ércbe kívánkozó szavakkal szól Jeremiásról, — a prófétai szemelvények és a siralmak fordítása pedig mélységes orgonazúgással zeng a lelkünkbe, úgy-hogy még mielőtt a rajzok szóhoz jutnának, érezzük a kapcsolatot a próféta magasztos szellemével. A rajzokkal Barta Ernő igazi művészi munkát végzett. Látszik, hogy a téma mélységesen érdekelte, izgatta a művészt, látszik, hogy szeretettel mélyedt el benne. Jeremiásról alkotott képe érdekes ellentétben áll a próféta összes ismerős ábrázolásaival. Nem a hatalmas erejű látnokot, a dörgő szavú hirdetőt rajzolja, hanem az egyszerű népből szakadt prófétát, a tömegek megelevenedett lelkét. Az angyal leszáll Jeremiás fölé és fülébe súgja: „Mindenüvé, ahová küldelek, menj!” és Jeremiás lehajtott fejjel, a nagy hivatás súlya alatt meggörnyedve indul nehéz útjára. És ugyanezt az egyszerű népből szakadt embert látjuk, amint eldobva kulacsát a földön ül és gyászol a város kapui előtt. A könyvnek talán legszebb lapja, a legmélyebb pusztulás képe, ahol a művész hatalmas erővel érzékelteti az éhségtől kínzott, kezek által sújtott életet. Sakálok lesik a veszendő áldozatot, — fenn az ég boltján pedig boldog csillagok égnek, hirdelve a megbékülés, a felemelkedés örök lehetőségét. Érdekes, hogy mind e lapokon nem csupán Jeremiás személyén van a fősúly, hanem az egész kor hangulatán, amikor: „Megszűnik szívünk örvendése, körtáncunk gyászra változott” — és „Árvák lettünk apátlanok. Anyáink mint az özvegyek”.

Patai Edith.

DR. LICHTNER JENŐ: TERJESSZÜK A TUDÁST!...

Megszoktuk, hogy a hitközségi propagandabeszédek általános keretek között mozognak, melyekben hiába keressük a zsidó kultúra iránti szeretetet. Épp ezért különös örömmel vetjük dr. Lichtner Jenő, a pozsonyi kongr. hitközség elnökének programbeszédét, mely izléses kiállításban a hitközség kiadásában jelent meg. A beszéd a zsidóság problémáinak mélyébe nyul bele és kiérződik belőle az az őszinte érzés, mely a zsidó tradícióktól elszakított neolog hittestvéreket vissza akarja vinni a bensőség-teljes zsidó élethez.

A *vallásosság* a hitközség, a zsidó közélet életető eleme és ha ebbeli felfogásunk nem is találkozik az összes egyházi szertartások pontos megtartásában, abból, hogy hűveink mennyire látogatják a templomot, meglehetősen hű képet alkothatunk vallási életükről. A templomon kívül alig van hely, ahol egy hitközség tagjai lelkiileg érintkezhetnek egymással. Eltekintve attól a kulturális munkásságtól, melyet valamely hitközség mint iskolafenntartó fejt ki, úgy látszik a hitközség oly adminisztratív testület, mint pl. a lakáshivatal, amely néhány napra a templomban, egy örökkévalóságra pedig a temetőben szerez lakást. Ily tények után felmerül az az őszinte kérdés: nem volna-e helyesebb, ha a neolog zsidóság visszatérne az orthodoxiához? Mindenkinek — legyen bár a „legmodernebb” nézete a vallásosságról, — be kell látnia, hogy az orthodoxiának megbecsülhetetlen érdemei vannak a zsidó szellem és élet megőrzésében. Ezt a szellemet több száz esztendősen szenvedések korszakán keresztül őrizték meg. Ő közöttük a mózesi tanítások még most is oly szentek, mint amidőn a nagy tanító Mester azokat kihirdette. Aki szombaton végigmegy a Vártelek utcán és látja azt a tökéletes és abszolút nyugalmat, amely az utcára rakott ládák, kocsik, redőnyök és boltajtók mögött honol, meggyőződhetik róla, hogy itt a szombat parancsolatait szó szerint követik. Ily őszerejű vallásosság természetesen csak ott tud megmaradni, ahol a zsidóság gheftószerű izoláltságban él. Amint a gazdasági, kulturális és társadalmi tényezők kiviszik a zsidó egyént a világba, új szempontok és problémák kerülnek elébe és a rituális törvényekből mind többet és többet küszöböl ki, végül teljesen eltűnnek.

Épp ezért a konzervatív zsidóságra vár a feladat, örködni és együtt tartani azokat a tradicionális értékes erőket, amelyek a zsidó vallásos érzés elmélyítését óhajtják és mintegy megakadályozni a teljes elvallástalanodást.

A haladó zsidóságnak pedig az a hivatása, hogy a zsidó szertartásoktól és tradícióktól eltávolodott társadalmi réteget megmentse a zsidóságtól való teljes elidegenedéstől és elevenné tegye bennük a vallásos érzést és a zsidósághoz való ragaszkodást. Végzetes tévedés volna a haladó zsidóság lényegét a rituális törvénytől való elszakadásban keresni. A haladás pozitív fogalom és nem merülhet ki negatívumokban, tagadásokban. A haladó zsidóság is tiszteli a zsidó törvényt, és nem jut ellentétbe haladó jellemével akkor sem, ha az összes rituális törvényeket hűségesen megtartja. Sőt, a haladó zsidóság lényege éppen az, hogy a zsidó szertartásokon át felfogja a zsidóság belső magját és a modern zsidó szívében és lelkében keresztül eljut annak a megismeréséhez, hogy a zsidó vallás mélységeiben legdrágább kincsek világa rejlik, amelynek értéke nem mulhat el soha. A haladó zsidóság lényegének ilyen felfogásából következik, hogy a haladó zsidóság csak akkor teljesíti hivatását, ha híveit nemcsak a vallás gyakorlásának külső eszközeivel látja el, hanem feltárja előttük mindazokat a forrásokat, amelyekből a vallásos érzés és a zsidó öntudat mindig eleven erőt és frissességet meríthet.

Elsősorban a zsidó ifjúságot kell nevelnünk. Még kell ismertetni a zsidó irodalommal és szellemmel. Ki kell bővítenünk a *vallásoktatást* és ezért a *héber nyelvet* kell annyira megismertetnünk az ifjúsággal, hogy saját történetünket ezen a nyelven taníthassuk. Ha megismertettük őket a próféták és vallásunk egyéb szent tanaival, fel kell tárunk előttük a zsidó költészet kincsházát és megismertetni őket a zsidó problémákkal. Minél szélesebb ismeretekre tesznek szert ebből a körből, annál mélyebb gyökeret ver bennük a vallásos érzés.

Ezért kell a kultur hitközségnek mindent megragadnia, hogy a hit elmélyítésére a tudást terjessze. Felolvasásokat kell tartani, könyvtárt emelni, amelyekben elsősorban zsidó tudást és zsidó könyveket terjesztenek. Mert ne felejtsek el híveim: mi a „Könyv népe” vagyunk.

Részlet a kismartoni ghettóból.

FRAZER A SZENTÍRÁSRÓL

Fraser, az összehasonlító ethnológia vezérlő munkása, mestere, három kötet összehasonlító vallás-, hagyomány- és jogtudományi tanulmányt szentelt zsidó bibliánknak.¹⁾ Egybeveti Szentírásunk elbeszéléseit más népek hagyományáival, de széleskörű összehasonlításával főként azokat az ősi vallási, társadalmi és jogi viszonyokat világítja meg, melyek bibliánkban tükröződnek. Például Ábrahám áldozati szövetsége alkalmat ad arra, hogy a frigykötésnek és áldozásnak ősi módjait megbeszélje. Jákob versengése Ezsau-val a primogeniturát veti föl, ezt a társadalmi rendelkezést, melyben nem az elsőszülött az örökös vagy főörökös.

Munkájának természeténél fogva nem a Szentírás legmagasabbrendű oktatásait adja elő, hanem éppen az Izrael vallásos fejlődését megelőző csökevényeket deríti ki. Ezt Frazer maga érzi legjobban s ezért előszava, mely erről az érzéséről számot ad, kicsendül Szentírásunk iránti hódolatában, a tudomány sugalta hymnuszban, mely számot tarthat a bibliatisztelők legtágabb köreinek figyelmére, melyet ezért a Mult és Jövő olvasói részére lefordítunk:

„Művemnek célja engem arra kötelezett, hogy az Ó-Testamentumban kinyilatkoztatott régi héber életnek kivált alacsonyabb rétegeinél időzzem, egykori vadságnak és babonának nyomainál, amelyek lapjain föltalálhatók. De mikor így kell tennem, ez nem jelenti azt, hogy nem ismerem s még kevésbé azt, hogy meg nem becslöm a héber géniusznak azt a magasabbrendű vonását, mely szellemi vallásban, tiszta erkölcsben nyilvánkozik s amelynek elenyészhetetlen emlékműve az Ó-Testamentum. Ellenkezőleg, azoknak az alacsonyabbrendű elemeknek föltárása, melyek a régi Izrael művelődésének alján rejlenek épp úgy, mint ahogy rejlenek a modern Európa művelődésének alján, inkább hatásemelő háttérül szolgálnak, hogy az ellentét erejével növeljék egy népnek dicsőségét, mely a tudatlanságnak és kegyetlenségnek oly sötét mélységeiből föl bírt emelkedni bölcseségnek, erénynek akkora fényéhez: a napsugarak is úgy látszik, a szépségnek teljesebb kisugárzásával sütnek a téli szürkület komor felhőin keresztül, mint mikor egy nyári délnek derűs verőfényéből áradnak a földre. A vadságnak és babonának följegyzései, fájdalom, az emberi irodalomnak bő részét töltik be. De vajjon mely más kötetben találunk ilyen eibúsító följegyzések oldalán zsol-tárosakat, akik elmélyedő vallásosságnak édes és

¹⁾ Sir James George Frazer, Folk-Lore in the Old Testament. Studies in comparative Religion, Legend and Law. London 1919.

ünnepies dallamait kiontják domboknak magánosságában vagy pázsitos rónaságon és csöndes vizek mentén; prófétákat, kik egy áldásos jövendőről szóló boldogító látomásaikat beragyogják egy szenvedelmes képzelet lángjával; történetírókat, kik távol jövőre hagyták a távol múltnak jeleneteit, bebalzsamozva egy ragyogó stílusnak ambrájába? Ezek az Ó-Testamentumnak és Izraelnek igaz dicsőségei; ezek — bízunk benne és hisszük — éni fognak, hogy gyönyörködtessék és sugalmazzák az emberiséget, amikor majd a szent és nem szent irodalomban egyaránt följegyzett nyerseségek megtisztultak a jövendőnek nemesebb emberiségében.”

Dr. Heller Bernát.

VAJDA FERENC: MEYER SIMON SZÜLETÉSNAJJA

Meyer Simon nyolcvanadik születésnapját ünnepelte. Délelőtt az unokái üdvözölték, a legkisebb friss tavaszi virággal kedveskedett, a leányai forrón magukhoz ölelték és egy-két barátja jött még el, kik a kezét szorongatták, azután a májusi időről beszélgettek és mentek tovább a dolguk után. Délben nagy ünnepi ebéd volt. Rabbi Hochmann szép felköszöntőt mondott, melyben Meyer Simon sziklaszilárd jelleméről beszélt, közhasznú tevékenységéről, amit Zamosc városában, mint első *felcser* kifejtett. Az ünneplők között ott volt a Starosta is, aki rövid lengyel beszédében továbbra is sok szerencsét kívánt az agg ünnepeltnek.

Az ebéd végeztével széjjeloszlott a társaság, Meyer Simon szokás szerint ismét kiült a kertbe és nézte az égen úszó báránnyfelhőket. Az ünnepség nem volt rá különös hatással, — elmúlt, délutánra már nem maradt belőle semmi, a fiatalok egyedül hagyták, mert ő így szereti, a kert pedig olyan, mint máskor, legföljebb ma több levél pattant ki a hársfa ágaiból és a fecskék vigabban húznak át az udvar fölött. Egy-két mondatfoszlány jutott eszébe, ahogy Starosta mondta: Meyer Simon városunk első felcserje, aki a jó Isten kegyelméből különösen magas kort ért el . . . Igen — magas kort. Nyolcvan év . . . Elmult, elsuhan nyolcvan év. A jó Isten különös kegyelméből. Ennél a mondatnál megállt. Többször ismételte. Elővette hosszú pipáját, melyben nem volt dohány, csak üresen szívta, szopogatta, a füst illuziójába ringatva magát. Már évek óta nem pipázott. Szédülései voltak. Olyankor le kellett feküdnie, tompa bágyadást érzett, a hangok nagyon messziről jöttek, épen csak meghallotta.

A délutánokat átülte merev mozdulatlan-ságban, csak az agya működött. Egy-egy emlék-

pont jutott eszébe elmúlt élete vonalából. Fájdalmas arc, esdeklő tekintettel kérve, hogy meggyógyítsa. Nagy tűzvész vagy negyven évvel ez előtt. A kis városka faházai sustorogva, nyöszörögve égnek, a lángnyelvek pirosra festik az eget és a szélvihar bűgva játszik a lángokkal. — Bécs. — Az első volt a városban, aki Bécsbe ment. Új műszereket vett és orvosi könyveket. A többiek haragudtak rá. Ellenségei, Weizmann meg a Honigbaum, nyíltan ellene áskálódtak. Felesége, a megboldogult, sokat sírt miatta, de ő csak röviden válaszolt: Ha folyton tisztázom magam, nem jut idő, hogy dolgozhassam és munkám pora bepiszkitson.

Az élet röpke örömei, nehéz bánatok, régi gyász néha könnyet facsartak két szeméből, ami végigfolyt pergament arcán és beleveszett fehér szakállába.

A jó Isten kegyelméből nyolcvan év... A pipát szopogatta. A kopott karosszék fakózöld szövetén porsugár táncolt és legyek zümmögtek benne.

Meyer Simon a halálra gondolt. Mert eddig a mult élt benne és a halált csak mint eljövendő bizonyosságot érezte, ami még messze van, sokáig ér el hozzá. De most a születése napján a Starosta mondataira emlékezve, valahogy itt érezte a közelben. Nem félt a haláltól, csak gondolkozott felőle és hosszú, nyugodalmas álomnak hitte. Gondolataiban leánya zavarta meg. Hozzá hajolt, hogy nem kíván-e valamit. A fejével bólintott.

Egyet-kettőt szippantott pipájából, az égre bámult, újra a halál jutott ezébe. Ma lenne jó meghalni, — gondolta. Születése napján örökre elaludni. Unokái mellette játszadoztak a füben; kis kezüket nézte, olyan furcsán mozogtak, bizonyos fejüket apró golyóknak látta. Majd hirtelen Palesztinára gondolt. Mennyire szeretett volna egyszer elzarándokolni, taposni azt a földet, amerre az ősök jártak. Régi zsidó népdalok melódiáira emlékezett, mintha a körülötte zsongó legyek zugták volna. Azután minden átmenet nélkül a halotti imát mormolta. A pipát kivette szájából, fejét hátra támasztotta, még egy révedező pillantással az unokái körvonalait kereste, azután becsukta a szemét. Most meg fogok halni — gondolta. Újra valami tompa bággyadást érzett, mint mikor szédülni szokott. Az utcán gyerekek énekeltek, nagyon messziről hallotta a hangot, mindig halkabban, messzebről, végül semmit.

Az alkony vörös sugarai végigsimogatták Meyer Simon tetemét, az unokák kis bogarakkal játszadoztak és boldogan, gyöngyözőn felkacagtak...

KRÓNKA ÉS SZEMLE

OLVASÓINKHOZ!

A papírárak, munkabérek és az összes technikai eszközök költségeinek horribilis emelkedése arra kényszerít bennünket, hogy havi folyóiratunk előfizetési díját felemeljük. 1921 január óta küzdünk az ár-emelés ellen és dacára annak, hogy e másfél év alatt a folyóirat előállítására szinte hónapról hónapra drágult, megmaradtunk a régi előfizetési díj mellett, ami számról-számra óriási áldozatokat rótt reánk. Most azonban kénytelenek vagyunk az újabb ár-emelkedésnek legalább egy részét előfizetőinkre áthárítani és reméljük, hogy lelkes olvasóink méltányolni fogják azt a nagy horderejű kultúrmunkát, amellyel a Mult és Jövő a mai súlyos viszonyok közt az egész zsidóság presztizsét emeli.

Tisztelettel érjük előfizetőinket, sziveskedjenek az előfizetési díjat — egész évre 900 koronát — minél előbb beküldeni.

KISS ARNOLD ÚJ VERSESKÖNYVE

„Elborult csillagok alatt” címen gyűjtötte össze Kiss Arnold újabb költeményeit, különösen az utóbbi három esztendő bő és pompás termését. Az „elborult csillagok” a sötét kort jellemzik, amelynek bús éjszakáiból szakadt fel a nagy poétának sok-sok fájdalmas sóhaja, és zengő bánata. A költő csillaga maga fennen ragyog mélytűzű fényének régi erejével. Szívából fakadó és szívbe markoló zsidó érzések nagy skálája zendül meg Kiss Arnold eme új verseskötetében, amelynek nem egy poémája a Mult és Jövő hasábjairól szállott először az igaz zsidó költészetet szomjuhozó lelkekbe. A magyar zsidó irodalomban új és állandó értéket jelent az „Elborult csillagok alatt”, melynek részletesebb méltatására legközelebb visszatérünk.

Dr. Kiss Arnold.

EGY ZSIDÓ DRÁMA ÚTJA.

(Dinah. Zsidó dráma három felvonásban, előjátékkal.
Irta Reiner Imre.)

Reiner Imre drámájának is megvan már a maga sorsa; tragédiája három felvonásban. Az első felvonás: amikor a dráma megíródott. A levegő tele volt háborús feszültséggel és hadi romantikával. Amikor a sebesültek útja hazafelé rózsával és székfűvel telehintett diadalút volt. Amikor a haláltosztó gépfegyvert isteni alkotásnak tiszteltük és a negyvenkettes ágyuszörnyeteget a naiv emberi lélek szentté avatta. Abban az időben orthodox öreg zsidók, akiknek a legmagasabb imperativus a tízparancsolat, megfélekedtek arról, hogy a két Mózesi kőtáblán ott ragyog az örök ige: „Ne ölj!” és gyermeket lelkesezéssel hirdették: szent háború ez, „milchemeth micvah“, megsemmisítő harc a pogromoktól véres cárizmus ellen. Hogyne! Hiszen az osztrák-magyar és német hadsereg Legfelsőbb Parancsnoksága héber betűkkel írt jidis plakátokon hirdette, hogy „felszabadítást hoznak nektek a mi seregeink a cár igája alól.“ Így szóltak a nagy generálisok „zü de Iden fün Poilen“, leereszkedvén hozzájuk és az ő kedves zsargonjukhoz. Akkor a felekezeti lapok mámoros ujjongással és diadalittasan könyveltek el minden zsidó harcost, aki az emberpusztításban valamelyik nagy kitüntetésig tudta vinni. Valljuk be őszintén, mindnyájan büszkék voltunk arra a tényre, hogy a zsidó nemcsak jó kalmár, de kitűnő katona is. És féltő sze-

Reiner Imre, a „Dina“ szerzője.

retettel gondoltunk azokra a zsidókra, akiket a hadi szerencse valamelyik magasabb polcra vetett fel. Hát még, ha egy zsidó Hindenburgunk, egy zsidó Mackensenünk volna! — sóhajtottak fel sokan a romantika kábultjai. Egy zsidó Hindenburg, egy zsidó marsall! Ebben a levegőben játszódhatott le Reiner könyve tragédiájának első felvonása, amely fejlődött, lendült, emelkedett a háború hiszteriájának hullámain egészen odáig, amíg a hadiszállásról hírek röppentek hazafelé, hogy az orosz hadsereg a zsidó lakosságot kergeti maga előtt a rajvonalak elé, hogy az ellenség golyózápora elsősorban őket söpörje el. Micsoda embertelenség! Micsoda bestialitás! Hötendorfi Konrad vagy Hindenburg persze nem törődhet azzal, hogy az ő gépfegyvereinek golyói ártatlan zsidók testébe fúródnak, nekik a győzelem a fontos. De ha teljesült volna a romantikus álom és egy zsidó Hindenburg vezetné a hadsereget, micsoda tragikum viharra d volna a zsidó marsall lelkében. Ő lövesse agyon zsidó testvéreinek ezreit, százezreit?! De lemondhat-e a győzelemről testvérei miatt, amikor ő a hazája sorsát hordja tenyerén? És ha hazája dicsősége drágább előtte mint százezer ártatlan zsidó testvéreinek élete, akad egy Dinah, egy rajongó orosz zsidó leány, aki szereti a marsallt, de még jobban szereti népét és saját kezével vet véget a zsidó hadvezér életének, mielőtt még zsidó testvéreinek tömeges meggyilkolásával örök kárhozatba vinné a lelkét . . .

És a második felvonás? Amikor Reiner könyve sajtó alá került. Kor: 1919 eleje, amikor egymásután az egyik forradalom kijózanított a másikkól. Amikor a múlté lett az a hadügyminiszter is, aki — nem akart többé katonát látni. Amikor a Vöröstenger elborította Izrael fiait és Fáraó hadait egyaránt. Az ablakokból vörös pipacsok virítottak és új szabadság áldásainak szimbolumai a köles és a tök töltötték meg a gyomrokat és a lelkeket. Minek sietni, amikor mindenki ráér? Minek termelni a meddőség sivár idején? És kit érdekelne most a Dinah tragikus sorsa, aki a zsidó marsallt egy zsidó ország honfoglalására akarja tüzelni? Kiszakítani egy darabot a gölemi Oroszországból, Kiev vagy Charkov székhellyel és megalapítani a zsidó királyságot. Szép álom; de közben Oroszország szovjetekre bomlott és a magyar szovjet szolidaritást vállalt vele. Rossz idő ez az ilyen zsidó drámára! Várni kell még egy felvonást.

Aztán jött a harmadik felvonás. A könyv kézen hevert a nyomdában. Közben új hullámokat vetett fel a háborgó história. A Vöröstenger helyett új fehér vízözön. Vagy tán inkább vérözön. Jákob leánya, Dinah, akit meggyalázott Chamor fia, fekete gyászlepelben, csüggedten és kétségbeesetten vonszolta fáradt testét a szomorú alkonyi órákban. És most jöjjön az új Dinah a maga tiszta álmaival, romantikus szerelmével, rajongó ábrándjaival? És segítségére sietett a cenzura, amely egyszerűen betiltotta Reiner drámájának megjelenését. Micsoda? — szólt a szigorú szemű cenzor — micsoda? zsidó marsallról álmodik ez a költő, amikor mi azt hirdetjük, hogy még zsidó közkatona se volt sehol a harctéren!

Minisztereket és főpapokat jelentet meg a tiszteletreméltó agg rabbinál, amikor mi numerus clausussal, ravasz revíziókkal nemcsak az egyetemről, de a korcsmából, a trafikból is ki akarjuk kergetni a zsidót!

Három évig hevert Reiner Imre drámája készen kinyomatva a cenzura fiókjában, míg végre a napokban elhagyhatta börtönét és most már szabadon tetheti meg az utat az olvasó lelke felé. De mennyi tragikus átalakuláson ment keresztül ez a lélek a „Dinah“ elzártágának ideje alatt! A szenvedés elmélyítelte, a megalázás felemelte, a megszorítás kitágította, a kalapácsütés megacéloította és az az edzett, elmélyült és felmagasztosult zsidó lélek talán más, általánosabb és egyetemesebb problémák felé vonzódik. De a „Dinah“ témájának drámai kivetítése nem veszítette el életszerűségét ma sem. Fájdalom, nem vagyunk még túl a háborúkon és szomorú igazság, amit a „Dinah“ költője a rabbi ajkára ad:

„Mester, a testvérgyilkosság nem e kor bűne. Oly régi, mint maga e szó: testvér . . . s elmúlni is majd csak akkor fog, ha egyetlen ember lésszen a földön és elmúlik maga a szó. Két férfi mióta él és két férfi ameddig majd él: szívében mindkettő mindenha a kövérebb kos után vágyódik és magának mindegyik a pirosabb almát óhajtja leszakítani . . . És hogy kövérebbre egyik kos a másiknál ne hizzon a nyájban és hogy a fán egy alma a másiknál pirosabbra ne érjen: ez új igaz világot az Urnak előbb újból teremtenie kén . . .”

Ez az igazság a magva a zsidókérdésnek is, amelyet nem lehet megoldani háborúval sem, sőt itt a zsidó még zsidóval is szembekerül és a testvérgyilkosság még kegyetlenebb. Külön gólusz ez az emberiség nagy góluszában, külön tragikum a teremtés koronájának csúfolt ember örök tragikumában. És ez a kettős tragikum az, ami a dráma súlypontját átteszi a marsalltól, a cselekvés hőstől, Dinahra, a gyöngye leányra, az álmodás hősére, aki az össze-csapó ellentétek viharzásában, az események bomló zúrzavarában elveszti egyensúlyát és megöli azt, akitől álmai megváltását várta. A marsall sorsa pedig mintegy szimbóluma annak a szomorú igazságnak, hogy a zsidó nép egy-egy fiának felemelkedése a diasporában még nem jelenti a zsidóság emelkedését. „Ne örvendj, Izráel, ne ujjongj, mint a többi népek!” Marsall lett egy fiad, sok irigység és átok kél nyomában. Akár győz, akár veszít, a zsidó nép ellen fordítják győzelmét és legyőzetését egyaránt. Egyéni sorsában meg éppen a zsidóság az az Achilles-sarok, ahol legkönnyebben ejthetnek sebet rajta. Az ókori arabokkal szövetséget kötött zsidó törzsvezéreket, a középkori granadai mórok legyőzhetetlen zsidó hadvezérét, Samuel Hanágidot szintén azzal a végső stratégiai fortélyal, azzal az ultima ratioval győzték le ellenségei, hogy körülhordoztatták a véres kardot: „Zsidó akar fölöttünk uralkodni!”

Reiner Imre „Dinah“-ja zsidó dráma nemcsak tárgyánál, hanem egész felfogásánál, sőt feldolgozásánál, formájánál fogva is. A hatalmas téma szinte túlfeszítené a dráma kereteit, ha nem fogná

össze a sors végzetes útjait sejtető vízió, amely az egész darabot a problémák végtelen birodalmába transponálja. Nem álmról van szó, amelyet aztán a felébredés sivár kijózanodása vált fel, hanem csodáról, misztikumról, látomásról, ami a zsidó néplelekben mindig valóságnak szerepelt. Amellett igen helyesen kerüli azt a nagy szerafikus zenekari égzengést, amely például Arnold Zweig Ritualmordját majdnem a komikum határáig viszi. A „Dinah“ tragédiája a földön játszódik le, természetes, élő földi alakok mozognak előttünk, akiknek a sorsát feszült figyelemmel kísérik végig. Reiner drámájában egyenletesen, méltóságteljesen hullámszik a cselekvény a mindig emelkedett költői dikció sodrán. Mikor a „Dinah“ még csak kéziratban volt, a Mult és Jövő pompás szemelvényeket közölt belőle. Most, hogy a dráma hosszú hanyattatása után végre egészében is megjelent, mint könyv is meg fogja találni az utat mindenkihez, aki az új zsidó irodalom iránt érdeklődik. Sőt bizonyos, hogy a „Dinah“ meg fogja találni az útját a színpadra is, amelyre reátermett.

Patai József.

KLEIN ELLA.

A gödöllői kastélyban rendezett hangversenyen, ismert nevű operaénekesek és művészek között szerepelt először a nagy nyilvánosság előtt ez a fiatal művésznő. A hangverseny előkelő és válogatott közönsége az első akkordok után megismerte a fenomen

Klein Ella, zongoraművésznő.

tehetségét, az ihletett és mesteri kezű művésznőt, ki-
nek ez a zártkörű hangverseny a kulcsa azokhoz a
fényben pompázó óriás hangversenytermekhez, ame-
lyekbe Klein Ella ezután fog eljutni. A lelkes kö-
zönség tapsolt és tombolt és a királyi kastély közön-
sége tán nem is tudta, hogy ez a meleg ünneplés,
forró taps a gödöllői zsidó pap leányának szól.

B. F.

RÉVÉSZ BÉLA: ADY.

Nagy feladatok nagy embereket kívánnak. Aki
arra vállalkozik, hogy szóba, könyvbe sűrítse az
istenvert és istenáldott költő élete csodálatos folyá-
sát, aki azt meri, hogy az érzés aranykulcsával fel-
nyissa a héllakatos, legzengőbb szívet, bizony mon-
dom, nagy poétának kell lennie.

És vatesz Révész Béla. Az Ady Endre nagysá-
gának tömjénes prófétája. Orgonás szava templomi
énekek borongó mélységét, nagy himnuszok harso-
nás zengését idézi emlékünke.

Szent szerénységgel elbúvik halhatatlan barátja
héroszi nagysága mögött s csak a kutatónak sikerül
kihámozni a Véres Szív könnyes krónikását: Révész
Bélát.

Tüzelekű Ady, im megkapta az első obeliszket:
„aere perenius“. Nem rideg érc, nem merev kő.
Véres zsidó-szív állította a fajából kinőtt magyarnak.

Révész Béla, jó barát, szellemtestvér és hű
fegyverhordó elénk villantja a magyar globus ra-
gyogó csodáját.

Az Embert . . . Nem hős, nem hérosz, gesztusai
nem a történelem számára ficamodtak pózossá.

De a Révész minden sorában ott ég, ott izzik a
forradalmas Ady, az igazak Adyja, a kitaszítottak, a
megalázottak és megszorítottak Adyja, aki bélye-
ges seregünknek áldva nyujtva prófétás kezét.

Köd-evők és cifrázkodók! Be sötét ez a magyar
éccaka. Mély, hideg sírba temették a Magyar Napot.
Kissé költögetik immár, úgy tetszik, a Végítélet kö-
zeledik.

Hű heroldja, Révész Béla megfűtta az első har-
sonát. „Hahó, aki Embert keres, aki Embert akar
látni, aki hitet keres és hittet hisz, ide figyeljen.“

Testes kötet a Révész Ady-írása. Hatalmas
szobor alapos alapja. A művész megálmodta, meg-
érezte. Most gyerünk, szorgalmas mesterembe-
rek, serényen, munkára.

(Az Oltárt is úgy építették volt, hogy Becalél
családja kovácsolta a nemes aranyat, a hajlékony
bronzot s a halvány ezüstöt.)

Gyerünk bélyegesek, Ady szent emléke hív a
munkára. Emléket a mi szívünkben Ady Endrének!

És emléket az íródeáknak, fajtánkbeli vérünk-
nek, Révész Bélának.

A Nagyok Nagyja beállt fegyverhordozónak.
Milyen nagy lehet az, akit királyok szolgálnak!

Révész könyve az Ady-irodalom örökös stan-
dard-workja s a legnemesebb, legemberibb lyra.

Kner Izidor, e nemes zsidó könyvnyomtató-

művész artisztikus munkája, kiadói szíve megér-
demli, hogy feljegyeztessék e szeretetnek ajánlott
pár sorban.

Faragó László.

A MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTJEI A FELVIDÉKEN.

Három esztendő óta, amióta a zsidó lélek, a
zsidó érzés és zsidó kultúra felszínre tört nálunk,
Csonka-Magyarországon, a zsidóság úgy zarándokolt
a Mult és Jövő zsidó kultürestjeire, mint a hívő mo-
hamedán az ő szent kába kövéhez. Ami a zsidót a
zsidósághoz fűzheti: zsidó költészet, zene, tudomány
és művészet, az mind felbuggyant abból a forrásból,
amelyet a Mult és Jövő csodáttévő vesszeje fakasz-
tott a meddő talajból a magyar zsidóság számára.
A télen rendezett három nagyszerű pesti kultür-
esténket a sok vidéki zsidó kultürest és előadás kö-
vette. A legnagyobb zsidó hitközségek tekintették
ünnepeknek azt a napot, amelyen Patai József elő-
adását hirdették.

Ezeknek az estéknek lélekemelő folytatása volt
a felvidéken, ahonnan már a télen jöttek egyre-másra
a meghívások, majd tavasszal a sűrű sürgetések. Fő-
szerkesztőnk csak májusban kezdhette meg felvidéki
körútját, amely valóságos diadalút volt. Előadói kör-
útján elkísérte őt Fehér Artur, a legnagyobb zsidó
előadóművész, aki a zsidó kultúráról és a héber iro-
dalomról szóló előadásokat a középkori és modern
héber költőkből vett szemelvényekkel, valamint Kiss
József, Patai József, Makai Emil stb. verseinek töké-
letes művészi interpretálásával egészítette ki, minde-
nütt óriási sikert aratva.

Az első irodalmi est lag beomer napján volt
Léván. A vonatnál dr. Szilárd Samu hitk. elnök veze-
tésével, küldöttség várta a vendégeket. A kultürest a
Városi Vigadó nagytermében volt. Dr. Liebermann
Jakab főrabbi nagyszabású beszédben méltatta Patai
József irodalmi működését. — A komáromi Vigadó-
ban dr. Wallenstein Zoltán főrabbi tartotta poetikus
lendületű megnyitó beszédét. — Losoncon a város-
háza dísztermében gyűlt össze a zsidóság. Dr. Vajda
Béla főrabbi lendületes szavakban méltatta a zsidó
kultúra jelentőségét. Pekelmann Ilona, Tanzer Miksa
és Kohn Gizi kitűnő művészete egészítette ki a nagy-
szerű műsort. — A kassai kultürestet dr. Enten Manó
főrabbi vezette be mélyenjáró tanulmányával. — A
tornallyai kultürestet Blitz Géza hitk. elnök nyitotta
meg lendületes szavakkal. — A párkányi kultürestnek
az adott érdekességet, hogy annak megnyitására át-
hívták régi papjukat, dr. Spiegel esztergomi főrabbit,
aki emelkedett hangú beszédben méltatta dr. Patai
József költői munkásságát. — A pozsonyi kultür-
estről a Pozsonyban megjelenő Magyar Ujság nagy
cikkében többek közt ezt írja: „Patai József az úttörő
zsidó eszmeáramlat apostola és prófétája . . .“ —
Nyitrán dr. Klein főrabbi, Galgócson dr. Rosenfeld
Izidor elnök, Nagymihályon Singer Erzsi, Ungváron
Szerény Béla szerkesztő méltatták az irodalmi esté-
ket, amelyek a felvidék zsidóságának valóságos ün-
nepnapjai voltak. Sz.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdai műintézete Budapest, V., Révay-utca 14.

WEISZ MARISKA
KÉZIMUNKA-ÜZLET

V., LIPÓT-KÖRUT 22.
TELEFON-SZÁM: 62-34.

Függönyök, ágyterítők, gobelinek, gyapjufonalak nagyban és kicsinyben.

MENYASSZONYI KELENGYÉK
GYERMEKFEHÉRNEMÜEK

SZÉKELY JENŐ, IV., Kammermayer Károly-u. 2.
Szervita tér, sarokház. Telefon: 45-75.

PIECHNIK ÉS MECHTL
HÖLGYFODRÁSZTERME

Budapest, IV., Váci-utca 8. félemelet
TELEFON 31.

Különlegességi ház
parókák és transformációk

Díjtalan kipróbálás.

Női kalapok
elsőrendű
anyagból

Brachfeld

Sport- és autó-sapkák
Női-divat különlegességek

IV., Kigyó-utca 5. szám Klotild-palota
Váci-utca sarkán.

SLOVAK PEDICURE-SPECIALIST

Fagykezelés - Frostbehandlung

Elsőrangú hölgyfodrászat és arcápolás
BUDAPEST, IV., Türr István-utca 8. Váci-u sarok.

Szőnyeget és butort vesz és elad

Fischer Vacuum

VII., Dob-utca 90. saját ház.

Kertész
NŐI DIVATHÁZLA
BUDAPEST
IV., VÁCI-UTCA 8.

bluzok, ruhák,
pongyolák, felöltők,
szőrmeárúk, fehérenemüek

ADLER szücs
VI., KIRÁLY-UTCA 94.

ALASKA-RÓKA, SZÜRKE FARKAS, SZÜRKE RÓKA
ÉS SZÖRMEKABÁTOK LEGJUTÁNYOSABBAN.

Hölgyek
figyelmébe!

HYGIEA

Női kiszolgálás.

BUDAPEST. IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

NŐI egészségügyi, testegyesítő és
betegápolási cikkek

Fűzők-, has- és csipőszorítók, melltartók
legtökéletesebb gyártása.

Újrendszerű haskötők méret szerint.

Sérvkötők, gummi-harisnyák.

Barmicvo- és nászajándékul könyvet és
zeneművet RUZITSKA O.-nál
vegyünk Károly-körut 9 Használt könyvet veszünk.

Pock Károly

VI., ANDRÁSSY-UT 19. (PETŐFI-UTCA SAROK)

Modern parókák, transformációk és mindenféle hajmunkák a legjobb és legdivatosabb kivitelben jutányos árban készülnek. Speciális hajfestés.

Kesztler Jenny füzőterme és Büchler Hermin női divatterme

Budapest, IV., Bécsi-utca 5. szám.

KOVÁCS ANNA elsőrendű női ruha-divatszalon
TELEFON: Budapest, IV., Haris-bazár 5. 177-50. II. emelet 2.

EHRENFEST IRMA

IV., PARNÖVELDE-UTCA 8. I. 5.

Elegáns kosztümök, köpenyek, ruhák, blúzok
állandóan dús választékban.

Lady Divatművészeti Műhely

IV., Szerb-u. 8. Tel.: József 102-37.

KÉSZIT: Művészi kivitelben utcai, házi, estélyi, tánc, színpadi ruhákat, köpenyeket és jelmezeket használt anyagból is.

Gallérjait, frakkingeit és fehéreneműit a „KIRÁLY” gőzmosó-dában tisztíttassa.

Nem cserél! Nem szakít!

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Pollák Szerén

NŐIKALAP-DIVATTERME BUDAPEST
IV. HARIS-BAZÁR 3.

KLEIN SÁRI Készíték a legújabb párisi modellek után toilette és negligé-fűzőket.
BUDAPEST, V., LIPÓT-KÖRUT 17.

ÉKSZERT, aranyat, ezüstöt vesz, javításokat elfogad

KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII., DOB-UTCA 3.
Károly-körut mellett.

ROSENBACH KATICA TELEFON József 115-32
ELSŐRENDŰ FRANCIA ÉS ANGOL NŐIRUHADIVATSZALON
Budapest, VII., Károly-körut 9. sz. II. emelet 8. ajtó.
Vidékiek soronkívül szolgálatnak ki.

PERZSA-SZŐNYEGEK vétele és eladása Telefon József 43-82
BECHAR JÓZSEF BUDAPEST, IV., Kossuth Lajos-utca 14, félemelet 16

Maison LICHTENSTEIN angol és francia nődivat-terme
BUDAPEST, IV. Irányi-utca 15. II. 6.
Eredeti modellek.

Maison Izsák női divatterme IV., Hajó-utca 12-14.
Angol és francia toiletteket készít hozott anyagból is.

Maison Margit BUDAPEST, IV. Váci-utca 20.
angol és francia nődivat-terme Telefon: 140-62.
A legújabb párisi modellek állandó bemutatása. Hozott anyagból megrendelések jutányosan vállaltatnak. Vidékiek soronkívüli kiszolgálásban részesülnek.

WEITMANN HÖLGYFODRÁSZ BUDAPEST, IV., RÉGI POSTA-UTCA 11
Telefon 118-71.

Salamon Nővérek NŐI DIVAT-TERME
BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 15. SZÁM

PYRAM

TERPENTINES CIPŐKRÉMET
HASZNÁLJUNK.

SCHEINER ILONA

BUDAPEST V., BÉCSI-UTCA 8. SZ.

Telefon
175-25

*Női kézimunka és rajzműterem.
Mindennemű kézimunka-anyag
nagy választékban.*

Szigoruan rituális fiu-internátus
középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai
tanulók számára.

Szigoru felügyelet és gondos ápolás, a legkitünőbb
ellátás, egyéni nevelés. Az összes iskolához közel.
Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel.

Legjobb referenciák. Cim:

Virág Gyuláné, Budapest, VI., Ó-utca 42.

JAKOBI G. LAJOS Telefon: 153-94.

URI SZABÓ Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6.

Keményné GÁBOR SÁRI

*női divatterme, Budapest, V.
Sas-utca 27. szám.*

TELEFON
147-40

Párisi modellek állandó kiállítása.

Szabászati

és női kalapkészítő-iskoláimban szabni, varni, kalapot
készíteni tanítok. Magántanulásra szabászati tankönyvem.
Kalapkészítést olcsón vállalok.

GEIGER ETEL
KÁROLY-KÖRUT 10. SZ.

PERZSASZŐNYEG

IV., Aranykéz-utca 1. Ipekdjian G.

BODNÁR JÓZSEF

SZŰCSMESTER

BUDAPEST, V., NÁDOR-UTCA 15.

KÉSZ SZŐRMEBUNDÁK ÉS GARNI-
TURÁK NAGY VÁLASZTÉKBAN.

Szörmemegóvó intézet.

Telefon hívószám: 165-53.

GRAMOFON

a legnagyobb választékban

HANGSZER-
OTTHON **FEKETE MIHÁLY**

gramofon- és lemez-osztályában

BUDAPEST, VIII., József-körut 9. szám.

ROTSCHILD A. BUDAPEST, V., BÁLVÁNY-U. 4.
NŐI DIVATTERME Állandó párisi modellek eladása.

Maison de Fourrures Szakképzett külföldi szűcsmester
BREUER S. BUDAPEST, V.,
Erzsébet-tér 19.
SZŐRME MEGÓVÓ INTÉZET.

KOLBEN MARGIT Budapest, IV., Haris-utca 1.
(Váci-utca 30.)
Telefon: 166-65. Blúz- és pongyola-különlegességek.

BÉKÉSSY MÁRIA ÉS VASZARY SAROLTA
NŐI DIVATSZALONJA Budapest, IV., Szerb-utca 8.
(a kapu mellett balra)
KÉSZIT: Angol és francia kosztümöket és ruhákat, estélyi toilletteket,
köpenyeket, blúzokat, stb. Elvállal átalakításokat is a leg-
újabb divat szerint, a legjutányosabb áron.

NÓIKALAP-TEREM **FÜRST IRÉN**
V., DEÁK FERENC-UTCA 10
I. EMELET

† **THERAPIA** † NAGYMEZŐ-UTCA 14.
(Szerecsen-utca sarok)
Különlegességi szaküzlet:
Haskötők és sérvkötőkben. Hygien. cikkek nagyraktára.

BREUER JÓZSEF ÉS FIA
FÉRFISZABÓ SZALON
BUDAPEST, ARANYKÉZ-UTCA 1.

Brilliánsokat,

gyöngyöket, ékszereket mindenkinél drágábban vesz SZÉKELY EMIL ékszerüzlete Budapest, VII., Király-utca 51. Teréz-templommal szemben. Cimre tessék figyelni! Telefon: József 105-35.

VERES MŰVESZI GYERMEK-FÉNYKÉP SPECIALISTA

MŰTEREM: BUDAPEST V., HARMINCAD-UTCA 3. TELEFON: 135-70.

Paralla Boriska nőruha-szalón
Budapest, IV., Váci-utca 5. szám
Feljárt: IV., Türr István-utca 9. szám III. em. 1.

BAUERNE különlegességi fűzőterme
Budapest, IV., Harmincad-utca 4.

Menyasszonyi, estélyi toilettek, belépők kölcsönbe kaphatók Felöltők, kosztümök alkalmi árban készen és mérték után. VII. Almássy-u. 4. Dohány-utca sarok. Steiner.

Női kalapüzlet.
Modellek dús választékban.
Szidi Budapest, Városház-u. 14.

„OTTO“ VACUUM MEGÓVÓ VÁLLALAT
Cégtulajdonos: ROSENFELD OTTÓ
Budapest VII. Sip-utca 7. sz. — Telefon József 125-25.
Szőnyegjavító-, mosó- és himző-osztály házi kezelésben.

Elvállal szőnyegek javítását, perolását és mosását — Függyöngyök, szőrnék és mindennemű szőnyegek megóvását és molyirtását. — Szőnyegek vetele és eladása — Mérsékelt árak.

*B*ájos kabátkülönlegességeket, toiletteket francia chikkkel készítek jutányosan elsőrendű anyagokból
Siegfried női divatszalon
Váci-utca 22, félemelet 6.

LUSTIG ÉS NEMÉNYI FONDÉE 1883
Műhímezési intézet, rajz-műterem BUDAPEST, IV.
Ő Felsége a királyné elismerő okmánya. BÉCSI-UTCA 9

KERTÉSZ JÓZSEF SZÜCS
Budapest, IX., Üllői-ut 9. sz. (Kálvin-tér közelében)
Szücs- és szőrmeárúk nagy választékban. Mindennemű alakítás és javítás elfogadtatik. Szőrmeárúk megóvása.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA
NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60 III. em (Lift)
Telefonszám: József 9-95.
Hozott anyagból készítünk angol és francia toiletteket és kosztümöket.

BLUZOTTHON
PRINCZ SÁNDOR, BUDAPEST, VII., KIRÁLY-UTCA 23.

RUHÁK, BLUZOK, PONGYOLÁK, ALJAK
— mélyen leszállított árban —
Kitűnő mosó délainbluz K 220, mosó flanelbluz K 280
Jó minőségű szövetalj K 490, flanelpongyola K 690

TELEFON:
JÓZSEF
132-00.
RÁKÓCZI-ÚT 15.

TELEFON:
JÓZSEF
132-00.
RÁKÓCZI-ÚT 15.

BREITFELD

SZÜCSNÉL IV., VÁCZI-UTCA 10. SZ.
FEHÉR ÉS SZÜRKE RÓKÁK
JUTÁNYOSAN.

TELEFON

BUDAPEST

**Első Kecskeméti Konzerv-
gyár R.-T.** főzelék- és gyümölcsgyártmá-
nyai mindenütt kaphatók!

**FIATALOS
ÜDE
ARCBŐRT**

varázsol elő 10 nap alatt és el-
távolít minden teinthibát, u. m.:
mitesszer, pattanás, sárgáfolt, orr-
vörösség, ránc, likacsos, hervadt,
petyhüdt bőrt a dr. Kayserling-
féle „Hyvarjon“ szépitőszert. A kura egyszerű, otthon
végezhető, minden feltűnés nélkül. Befejezése után az
arcbőr ragyogó szépségben, gyermeki üdeségben és
tisztaságban pompázik. Egy adag 170 K. Vidékre posta-
költéssel és adóval 190 K. Csak Hyvarjon liliomtejszap-
pant használjon, ára 60 K. Postai rendelések Hyvarjon
gyár főraktárához: Gross Antal, Budapest, József-
körút 23. szám alá intézendők. Budapesten kapható:
Török József gyógyszertár, Király-utca 12., Kartschmaroff dro-
géria Rákóczi-út 50. és Erzsébet-körút 1. Róna drogéria, József-
körút 50., Seitz drogéria, Népszínház-u. 29., Opera gyógyszertár,
Andrássy-út 26., Rainer J. és Társa, Corvin-tér 6., Fischer dro-
géria, Jászberényi-út 10., Fehérkereszt drogéria, Teleki-tér 1.,
Nemzeti opera drogéria, Andrássy-út 15.

**ÉKSZERÉSZ, ARANY-
ÉS EZÜSTMŰVES ADLER J.**

VESZÉK gyöngyöt, briliánsokat és mindennemű nemesköveket
vagy platinát, aranyat és ezüstöt a legmagasabb árban.

Műhely és raktár: Budapest, V., Dorottya-u. 10. Telefon: 37-19.

Hajszálakat hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrássy-út 38. I.
Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás.

„EDE” Telefon 121-96.

HÖLGYFODRÁSZ
SZALON
HARIS-BAZÁR 5
FÉLEMELET 2.

Speciális hajfestés, fésü-
lés, pedikűr és manikűr.
Művészi hajmunka.

L. LÁSZLÓ ÉS TÁRSA

Telefon hívó 81-53

Hirling József

kárpitos és diszítő, műipari lakberendező,
Budapest, IV., Kigó-utca 4-6 félemelet.

Krausz Teréz BUDAPEST,
fehérnemű-vállalata IV., Apponyi-tér 4.

ARÁNYI ADOLF rézműárugyár — UJPEST,
Lőrinc-utca 7. Telefon 75-00.
Raktárról azonnal szállít pálinkafőző és szeszgyár-
berendezéseket, főzőüstöt, rézedényeket, minden-
nemű csővezetéseket és rituális fürdőberendezést.

SZÁNTÓ JÓZSEF SZÖRME-
ÁRUHÁZA
BUDAPEST, VII., KLAUZÁL-TÉR 7. SZÁM
Klauzál-utca sarok. Telefon: József 128-29.

A Remény illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg
Székely Nándor diákregénye

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Előfizetési díja egész évre 500 korona.

Forgács Mikit kicsapják.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30.

HATSCHÉK és FARKAS
BUDAPEST, IV., KÁROLY-KÖRÜT 26

Telefon
142-73

Ürjegyzék
Ingyen

Szakmúds

vidékre

SZEMÜVEGEK,
ORRCSIPTETŐK,
orvosi rendelre is

OPTIKAI CIKKEK

Teljes mozgószin-
ház berendezések.

Kérje legújabb meg-
jelent árjegyzékünket.

Pollák Gizi és Margit női kalap-
terme

IV., Aranykéz-utca 4. III. emelet 24.

Legújabb párisi modellek. Alakítások és javítások a
legutolsó divat szerint és a legjutányosabban.

WAKUN FÜLÖP

SZÜCSMESTER

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 5.

Ajánlja saját műhelyében készült, dúsan felszerelt kész
szőrmeáru raktárát. — Mindennemű szőrmeáruk és
téliruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.

Az öntudatos
zsidóság poli-
tikai hetilapja

MULT ÉS JÖVŐ

Megjelenik minden szerdán.

Előfizetési díj egész évre 600 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14. SZÁM.

LACZKÓ JÁNOS cipésmester

VI. Rózsa-u. 51-53

Készít angol és francia cipőkülönlegessége-
ket és angol lovaglőcsizmákat a legújabb
divat szerint, jutányos árak mellett.

LISZTES JÓZSEF

SZÜCSMESTER

BUDAPEST, IV.,

VÁCZI-UTCA 46.

Ajánlja saját műhelyében készült, dúsan felszerelt
kész szőrmeáru raktárát. Mindennemű szőrmeáruk és
téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.

NYAKKENDŐHÁZ

Saját gyártmányu
nyakkendők,
uridivat-árak

Cégtulajdonos: László Andor

BUDAPEST, IV.

Kigyó-utca 6 (Klotild-palota)

TELEFON:
József 102-86.

**Juszt László
és Gyula**

villanyerőre berendezett
optikai szakintézet.

JUTÁNYOS ÁRAK.

Budapest, IV., Múzeum-körút 13. sz.

Megjelent

PATAI
JÓZSEF

Héber Költők nagy anthológiája

öt kötetben. Új bővített kiadás.

Ára 500 kor. és 40 kor. portó.

Megrendelhető a „MULT ÉS JÖVŐ” kiadó-
hivatalában, VI., Révay-utca 14. szám.

Megrendelte már gyerme-
kének, kis rokonának a **REMÉNY** zsidó ifju-
ságit?

Előfizetési díja egész évre 500 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3. sz.

Telefon: 96-30.

Mielőtt transformációját megrendeli

nézze meg **PESSL „Mirákel”-jét.**

Praktikus minden frizúrához és minden alkalomra. Kérjen fodrászképeket
PESSL-től, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 19.

Korvin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.